ځانځاني ښامار

د هر چا په خپل ځان کې

(د ماسترۍ دورې ليکنې)

Ketabton.com

ارين يون

۱۳۹۴ لمريز کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځانځاني ښامار
د هر چا په خپل ځان کې

(د ماسترۍ دورې لیکنې)

لیکواله

ارین یون

۱۳۹۴ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم: ځانځاني ښامار د هر چا په خپل ځان کې

لیکواله: ارین یون

خپرندی: د افغانستان ملي تحریك، فرهنگي څانگه

وېبپاڼه: www.melitahrik.com

ډیزاین: ضیاء ساپی

پښتۍ ډیزاین: فیاض حمید

چاپشمېر: ۱۰۰۰ ټوکه

چاپکال: ۱۳۹۴ ل کال/ ۲۰۱۵م

د تحریك د خپرونو لړ: (۱۲۰)

یادونه: د چاپ حقوق له ملي تحریک سره خوندي دي او د کتاب د محتوا مسولیت لیکوال پورې اړه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

پر (۱۳۸۷ل) کال زه د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې د ماسترۍ له پروګرامه فارغه شوم. تر هغه دمخه د دوو کلونو په بهیر کې د یاد پروګرام هر محصل یا محصله مجبور وو، چې د اړوندو استادانو له خوا په تدریسي مضمون پورې تړلې یوه موضوع د سیمینار په توګه انتخاب کړي. یاده موضوع وڅېړي او تحلیل یې کړي او بیا یې په ټولګي کې د استاد او نورو زده کوونکو پر وړاندې د سیمینار په بڼه وړاندې کړي. د موضوع په باب د استاد او محصلینو پوښتنو ته هم ځوابونه وواییي او د هغوی سپارښتنې هم وروسته په خپله لیکنه کې زیاتې کړي. دا څو لیکنې چې تاسو ګورئ په ماسترۍ دوره کې ما لیکلي دي. خو له هغه وخته بیا تر ننه (۱۳۹۴ل کال پورې) چې نږدې (اوه اته) کاله تېرېږي، ددې مجال پیدا نه شو چې دا لیکنې په منظم ډول چاپ کړم. البته دې سره څو نورې لیکنې هم وې چې په یاده تېره موده کې راڅخه لادرکه شوې. اوس چې د افغانستان ملي تحریک د (سلو عنوانو) کتابونو چاپ ته اوږه ورکړې، له ما څخه یې هم هیله وکړه چې دا لیکنې ورته د یوې ټولګې په توګه ورکړم. ما هم له دې وېرې چې دا لیکنې له منځه لاړې نه شي او په دې نیت چې د ملي تحریک په فرهنګي کاروان کې مې د یوې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاروی، پـه توګـه برخـه اخيسـتې وي، دا ټولګـه مې د چـاپ لپـاره ملـي تحريک ته وسپارله. د ليکنو له منځه مې يوه ليکنه: (ځانځاني ښامار د هر چا پـه خپـل ځـان کې) د عنـوان پـه توګـه ځکـه غـوره کړ چې اوس زمـوږ ټـول هېـواد او پـه مجمـوع کې ټـول بشـريت د همـدې ځانځـاني ښامار د هوسونو په لمبو کې سوزي. دلته لازمه بولم چې د افغانسـتان ملي تحريک له فرهنګي څانګې او قـدرمن ورور حـاجي محمـد زمـان لغماني څخه ډېره مننه وکړم چې د دې ټولګې د چـاپ لګښـت يې برابـر کړ او هغه يې د لوستونکو تر لاسونو ورسوله.

په هېواد کې د فرهنګي غوړېدنې په هيله

په درناوي

ارين يون

په ولسي جرګه کې د ننګرهار د خلکو استازې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لرغوني پښتو ادب کې غزل

غزل هغه شعري فورم دی چې د ځينو نورو شعري فورمونو لکه قصيده ، رباعي، قطعه، مثنوی، مسدس، مخمس او نورو په شان له عربي ژبې څخه پښتو ته راغلی دی، غزل به يې په عربي ژبه کې معمولاً هغه ډول شعرونو ته وايه، چې تغزلي مسايل بۀ يې په کې بيانول، لغوي مانا يې له ښځو سره شوخۍ ته ويل کېږي، غزل د محتوا تر څنګ يو ثابت فورم دی چې ځان ته خپل جوړښت لري او نورو شعري فورمونو سره توپير لري، غزل هغه ډول شعري فورم ته ويل کېږي چې مطلع او مقطع ولري، د سر بيت ته يې مطلع او پای ته يې مقطع ويل کېږي، مطلع معمولاً ، مقفی بيت دی چې دواړه مسرې يې قافيه والې وي، رديف په کې اختياري دی، د هر بيت دويمې مسرې يې بايد ضرور قافيه ولري او د مطلع قافيه تعقيب کړي، د بيتونو شمېر يې له پنځو او تر پنځه لسو څخه زيات نه وي د مسرو د څپو شمېر يې معمولاً سره مساوي وي، له ځينو خاصو حالتونو پرته، چې کېدی شي د بې قافيې مسرې يوه څپه زياته شي، نور د ټولو مسر د څپو شمېر يې برابر وي او که يوه څپه کمه يا زياته شي نو د غزل وزن خرابېږي، د غزل په مقطع کې شاعر معمولاً خپل نوم يا تخلص راوړي، پښتو ادب کې د غزل فورم په پوره مانا تر اکبر زميندا وري د مخه نه دی ليدل شوی، البته غزل ته ورته نظمونه شته خو بشپړ غزل نه دی، لکه د شيخ رضي لودي او نصر لودي نظمونه چې که مطلع ياني مقفی بيت يې درلودلای د غزل فورم ته لوېدل خو اوس ورته

(c) ketabton.com: The Digital Library

بشپړ غزل نه شو ویلای دغه راز د ابو هاشم ابن الزید سرواني له خوا د محمد ابن خلاد ژباړل شوی شعر هم د غزل فورم ته ورلو یړي خو بشپړ پښتو غزل همغه دی چې د اکبر زمیندا وري له خوا ویل شوی دی، د اتمې هجري پېړۍ د دوېمې نیمیاي په دوران کې د زمیداور په سیمو کې یو دیوان لرونکی شاعر تېر شوی دی، چې اکبر نومېده، دده دېوان څو پاڼې مرحوم لوی استاد پوهاند حبیبي د هلمند په سیمو کې پیدا کړې وې او چې کله یې د پښتانه شعراء لومړی ټوک ترتیباوه نو یې د اکبر د دېوان له پاڼو څخه تر لاسه شوي مطالب هم په دې کتاب کې چاپ کړل، د اکبر د دېوان دغه څو پاڼې د پښتو ادب لپاره دومره ګټورې تمامې شوې چې پښتو شعر او شعري انواعو په تاریخ کې یې یو لوی تحول راوست، د ده دیوان په دغو پاڼو کې د اکبر دوه ټوټې (مثنوي) هم خوندي دي، چې دا مثنوي د خپل خوږلنۍ تر څنګ د هنر مالګه هم لري او د استاد حبیبي په وینا اکبر د مینې د دنیا ډېر نازک حالونه او احساسات تصویر کړي دي، د اکبر د دېوان دغو لاس ته راغلو پاڼو کې د پښتو دوه غزلونه هم شته، غزل د شرقي شاعرۍ تر ټول غوره منلی شعري ډول دی چې د اکبر تر غزلو دمخه موږ په پښتو ادبیاتو کې بل غزل نه وینو. سملاسي که چېرې موږ په پښتو ادب کې د لیکل شوي غزل تاریخ لیکو نو اړ یو چې پیل یې د اکبر زمیندا وري له غزلو وکړو.

د اکبر غزل په تول پوره او د شرقي غزل کره وړه لري د اکبر یوه غزله پنځه او بله یې اووه بیتیزه ده، د شرقي شاعرۍ شعر پوهان عقیده لري چې د زیاترو شرقي ژبو د لومړنیو غزلو بیتونه لږ وو، او

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر اوو بیتونو یې تجاوز نه کاوه، (د پښتو غزل) د کتاب مولف پروفیسر افضل رضا په قول د اکبر د غزلو ژبه خوږه او خیالات یې ژور دي. د اکبر له دوو لاس ته راغلو غزلو څخه یوه دلته راخلو:

د خپل ځان له حیرانیې څه ویل کړم
د عشق ویر به تل په خپله پټول کړم
ما مدام لکه بورا په ګلو ګشت کړ
اوس به ځم په سر تور سر فراق د ګل کړم
د غماز لړمون به زه په لمبه کېږدم
ځنې هېر به د یار بزم ګل او مل کړم
زما د یار د مینې اور په زړه کې بل دی
زه به سر او مال ښندم دید به حاصل کړم
د بېلتون له ویره ژاړم او ښکې وینې
زه اکبر د خپل اشنا د سر ښندل کړم

د پورتني غزل هندسي فورم په دې ډول دی،

a (قافیه) = (ردیف) دی

=a ______________________

=a ______________________

____

=a ______________________

____

=a ______________________

____

(c) ketabton.com: The Digital Library

=a ________________________

____

=a ________________________

په پورته غزل کې(ویل، پټول، ګل، مل، حاصل، ښندل) د قافیې کلیمې او (کړم کړم) ردیف دی، د هرې مسرې د څپو شمېر یې (دولس دولس) څپې دی، تر اکبر زمیندا وري وروسته پښتو غزل د روښانیانو او خوشال بابا په عصر کې ډېره وده وکړه، او په معاصر دوران کې حمزه بابا او نورو شاعرانو هغه ته نوره وده هم ورکړه، او اوس پښتو کې غزل هغه شعري فورم دی چې څوک فکر نه کوي، له عربي څخه راغلی شعر فورم به وي، غزل د پښتو په لمن کې دومره وده وکړه چې په عربې کې هم دوره زیات ځلېدلی نه دی. هر پښتون شاعر چې شعر لیکي لومړۍ تجربه د غزل په فورم کې تر سره کوي، غزل په حقیقت کې پښتو کې ځوان شوی دی:

ستا په اننګو کې د حمزه د وینو سره دي
ته شوې د پښتو غزله ځوان زه دې بابا کړم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تذکرۀ الاولیا کې د لرغونتوب نښې

تذکرۀ الاولیا د پښتو لیکوال (سلیمان ماکو) اثر دی. په خپله سلیمان د بارک خان صابزي زوی دی چې د کندهار په ارغستان کې یې ژوند کاوه. د سلیمان ماکو له خپله قوله ((په سن دوولس شپږ سوه د هجري تللی وم او د پښتنخا په راغو او کلیو ګرځېدم او مراقد د اولیا او واصلینو مې پلټل او په هر لوري مې کاملان موندل او د دوی په خدمت کې خاکپای وم او هر کله په سلام ورته ولاړ.

چې له دې سفره په کور کې کښېنستم او تنها کې مې وچاودلې د پښو ، بیا پاځېدم او له ځښتنه مې مرستون شوم چې احوال د هغو کاملانو وکاږم او دوی چې هغه ویناوې پاته کړي او پښتانه به لولي اوس.))

د سلیمان ماکو له پورته وینا څخه ښکاري چې ده په(۶۱۲هـ. ق) کې د تذکرۀ الاولیا د لیکلو تکل کړی دی او کېدی شي د څو کلونو په بهیر کې دی خپل دې مرام او هدف ته رسېدلی وي. خو د تذکرۀ الاولیا ټول متن په لاس کې نه شته یوازې څلور پاڼې چې (۷) ډک مخونه کېږي لوی استاد پوهاند علامه حبیبي تر (۱۳۱۹) کال دمخه په کندهار کې موندلي او د استاد حبیبي له خوا پر تذکرة

(c) ketabton.com: The Digital Library

الاولیاباندې د هر اړخیزې شننې، تحلیل، تجزیې او تعلیقاتو له مخې ویلی شو، چې تذکرة الاولیا په پښتو نثر کې لومړنۍ لاسته راغلې تذکره ده، البته تر دې دمخه د هاشم سرواني (د سالو وږمه) نوم هم په تحقیقي لیکنو کې راغلی، خو خپله د دې اثر تراوسه کومه نسخه ترلاسه شوې نه ده، نو په دې ډول تذکرة الاولیا د پښتو ادبیاتو د نثر او نظم او په تېره بیا د نثر ډېره پخوانۍ تذکره ده.

موږ چې کله په تذکرة الاولیا کې د لرغونتوب نښې ګورو، تر هر څه لومړی په خپله همدا ((تذکرة الاولیا)) لرغونې ده. ځکه که تر دې دمخه مو بله تذکره په لاس کې لرلای نو بیا به هغه لرغونې وه. خو اوس چې نه شته دا تر ټولو لرغونې ګڼل کېږي. په خپله بیا په تذکرة الاولیا کې د ((لرغونتوب)) د هغه وخت همځنګو ژبو او ادبیاتو سره ګډ خصوصیتونه، د ګاونډیو ژبو تاثیرات او نور مشابهتونه هم شته. په تذکرة الاولیا کې داسې متن او د شعرونو داسې بېلګې هم شته چې د نورو ژبو او ادبیاتو له تاثیراتو خوندي پاتې او همدارنګه د پښتو ژبې د ځینو لرغونو ژبنیو جوړښتونو نښې نښانې په کې زیاتې دي. دلته په لنډیز سره د دې تاثیراتو، جلاوالي او لرغونتیا ته اشاره کوو.

۱- د عربي ژبې تاثیرات: عربي د دین او مذهب ژبه وه طبعاً هغه دیني او شرعي اصطلاحات او مفاهیم چې په عربي ژبه کې موجود وو، دري او پښتو ته هم په همغه بڼه راتلل، معادل لغتونه او ترجمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې تر ډېره حده هغه وخت ممکنه نه وه او آن اوس هم امکان نه لري. په خپله د سليمان ماکو له خوا چې په پيل کې کومه سريزه راغلې په هغه کې يو زيات شمېر عربي لغتونه راغلي دي، لکه ((حمد ، محمد مصطفی(ص) ، کونين، رحمت، ثقلين، ال، اما بعد ، غريب، هجري، خدمت، کامل، سلام، سفر، احوال)) او نور په خپله د تذکرة الاوليا اصطلاح هم عربي ده. له دې تاثيراتو څخه ښکاري چې عربي ژبې دا وخت خپل خاص مذهبي، علمي او درباري تاثيرات درلودل، نه يوازې پښتو ، بلکې فارسي لا ډېره د عربي تر اغېزې لاندې وه. په غزنوي دوره کې چې د فارسي نثر متن مطالعه شي او آن تر هغه دمخه دورې عيني تاثيرات ليدل کېږي. نو دلته سړی ويلی شي چې پښتو ژبه او خپله شخصاً د سليمان ماکو خپل نثر د هغه وخت د عربي ژبې خپل خپل تاثيرات زغملي وو.

۲- د فارسي ژبې اغېزې: د عربي ژبې ترڅنګ د فارسي ژبې او د نثر ليکنې لرغونې تاثيرات هم څه ناڅه د سليمان ماکو په نثر کې شته، له دې څخه دا ښکاري چې سليمان ماکو هغه وخت د پښتو د مروجو ادبياتو د مطالعې ترڅنګ د فارسي ژبې او ادب مطالعه هم لرله. د فارسي ژبې نثر د سليمان ماکو تر نثر نږدې دوه سوه کاله دمخه يو ښه شانداره مرحله تېره کړې وه، دا داسې يوه مرحله وه چې فارسي نثر په کې ډېر روان، سليس او خوندور دی او له هر فاعل سره يو فعل، لنډې او مختصرې جملې لري چې دا کار د پښتو له عامې

(c) ketabton.com: The Digital Library

محاورې سره ډېر اړخ لګوي. فارسي نثر بیا د مغلو په دوره کې تصنعي، تکلفي او مغلق شو او هغه پخوانی خوند او رنګ یې بایلود.

د سلیمان ماکو تر نثر وروسته پښتو نثر د پیر روښان او اخوند درویزه په وخت کې چې یو د مغلو مخالف او بل یې موافق و، بې خونده، پیکه او پېچلې شو او د نورو ژبو لکه عربي او فارسي تر زیات اغېزو لاندې راغی. د سلیمان په نثر کې لاندې فارسي کلمې تر سترګو کېږي.

درخواست، سپاس، خاکپای، خدای، مهربان، روزګار، بزرګ، بادار او ځینې نورې.

د لغتونو ترخنګ په تذکرة الاولیا کې داسې ګرامري جوړښتونه شته چې د فارسي ژبې له ژبني جوړښت سره یو شان ښکاري، دا خبره له باوره ډېره لرې نه ده چې سلیمان کېدی شي د دیني او ادبي زده کړو له لارې د فارسي ژبې تاثیرات زغملي وي او یا هم کېدی شي د هغه وخت د پښتو لیکنۍ ژبې همدا جوړښت درلود. د سلیمان ماکو د نثر ځانګړتیا په دې کې ده چې لکه د فارسي ژبې د ګرامري جوړښتونو له امله فعل تر فاعل دمخه راځي، یا مضاف تر مضاف الیه دمخه راوړي، لکهه ((مراقد د اولیا او واصلینو مې پلټل)).

(c) ketabton.com: The Digital Library

کـه پــه فارســي کــې وويــل شــي ((مراقــد اوليــا و واصــلين را ميپاليدم...)) نو د فارسي ژبې لـه ګرامـر سره اړخ لګوي، خو د پښـتو اصلي ګرامر يا عادي محاوره دا ده چې نوم فاعل يا هم مضاف اليـه اول راځي بيا يې متعلقات فعل يا هم مضاف. د پښتو د ګرامر پـه تېره بيا د اوسني شکل له مخې بايد دا جمله داسې واى.

(د اولياوو او واصلينو مراقد مې پلټل).

او تناکې مې وچاودلې د پښنو = د پښنو تناکې مې وچاودلې

زه غريب خاورې سليمان زوى = زه غريب خاورې سليمان د بارک خان ماکو سابزي زوى

او هرکله به ويل ورور ته = او هرکله به يې خپل ورور ته ويل

او داسې نورې جملې چې فعلي حالت تر فاعلي حالت دمخه واقع شـوې دي، خـو د پښـتو اوسـنى ګرامـري جوړښت داسې دى چې اول فاعل بيا مفعول يا اول مبتدا او بيا خبر راځي.

پر دې تاثيراتو سربېره چې دا هم تـذکرة الاوليـا لرغونتيـا ښيي پـه خپله د تـذکرة الاوليـا نثـر دومره سـاده، خوږ او پـه سـاده روانـه پښـتو ليکل شوى دى چې د مانا ابهام په کې هېڅ مطرح نه دى، نثـر تکلفـي او تصنعي نه دى او بېچلتيـا نـه لـري. د روښـانيانو او راوروسـته حتـى په معاصره پښتو نثر کې مورږ د نثر دوا ړه بېلګې لـرو، هـم سـاده، روان او خوږ او هم پېچلي، تکلفي او تصنعي نثر.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې ډول که موږ د سليمان ماکو نثر د لرغونتيا له مخې ارزوو، نو په هغه کې د لرغونتيا ځو غتې نښې ګورو.

يو دا چې ګرامري جوړښت يې د پښتو له معاصر ګرامري جوړښت او د پښتو معاصرې محاورې له ژبې سره پوره تطابق نه کوي. يانې مبتدا او خبر فاعل او فعل يې سره وړاندې وروسته دي، لکه مخکې مو چې ورته اشاره وکړه. دويم دا چې په خپله د سليمان ماکو په نثر کې ځينې داسې سوچه پښتو کلمې شته چې د هغو اکثره اوس هم د استعمال وړ دي، خو ځينې داسې سوچه کلمې شته چې اوس د وخت په تېرېدو سره متروکې شوې او يا په هغه بڼه نه استعمالېږي، يانې چې ځينې اوس نه استعمالېږي او ځينې يې اوس هم په هغه شکل کارول کېږي. لکه استازى، روښان، پايږم، راغو، کلى، پلټل، لورى، موندل، تناکې، چاودل، پاځېدل، ځښتن، کاږم، پېژندګلوه، ډبره، کاله او داسې نور چې اوس هم په همدې شکل او مانا کارول کېږي.

خو داسې کلمې هم شته چې اوس يا متروکې شوې او يا يې بڼه اوښتې ده لکه.

ګڼون= شمېره، دښنه= دښمن، مرستون= مرسته غوښتونکى، ملا= مل، ملګرى، جوبله= جنګ، ايواد= هېواد، کتارو = چړو تورو.

په تذکرة الاوليا کې د سليمان ماکو په خپل نثر کې پر سوچه لغتونو سربېره د اکثرو شاعرانو شعرونه له ځو ګوتو پر شمار کلمو څخه پرته نور ټول په نږه پښتو ليکل شوي دي، لکه، د بيټ نيکه حمد

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې ټولې کلمې يې پښتو دي، يا هم د ملکيار بابا پاړکی چې يوازې د ((غازي)) کلمه په کې عربي ده.

د شيخ اسماعيل په شعر کې يوازې د ((ابليس)) کلمه عربي ده او د قطب الدين بختيار شعر خو ټول له پښتو کلمو جوړ دی.

همدا شعر د تذکرة الاوليا د لرغونتيا د يوې ببلګې په توګه په بشپړه ډول رانقلوم:

ويـر مې زړه سوری سوری کړ — راتـه وګـوره مـلـوکې
پـه بـېلتون کـې دې وبـاسم — له خوږمنه زړګي کوکې

راته وګوره ملوکې
راته وګوره ملوکې

د بـېلتون اورونـه بـل دي — هر ګړۍ مې زړګی سوځي
لــېونـی يـمه د مـــينې — سـوځم زه لکـه پـېلـوځي

راته وګوره ملوکې
راته وګوره ملوکې

غــوړولــی دې اوربــل دی — اور زمـا پـه زړګي بل دی
زه بختيار خاورې ايرې سوم — په اور سوی مې ګوګل دی

راته وګوره ملوکې
راته وګوره ملوکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

((ځانځاني ښامار))

د هر چا په خپل ځان کې

((ځانځاني ښامار)) د مرحوم استاد سيد بهاوالدين مجروح يو خورا مهم ادبي او فلسفي اثر دی، چې د پښتو نظم په چوکاټ کې يې ترتيب کړی دی. په دې اثر کې د انسان ذاتي او نفسي غوښتنې تحليل او څېړل شوي دي. د کتاب له ګڼو هدفونو څخه يو مهم هدف دا دی چې که انسان خپل نفس په خپله کنټرول نه کړي، نو د نفس له دې چينجي څخه لوی ښامار جوړېږي او په خپله د انسان له ژوندانه څخه راچاپېرېږي او هغه تباه کوي. دا اثر په (۱۸۸) مخونو کې چاپ شوی او يو اوږد منظوم داستان دی، خو زه يې دلته په ډېر لنډيز سره شکلي او محتوايي نچوړ وړاندې کوم:

په پيل کې د يوه عالم د خولې کيسه راخلي چې د يو ورک سمندر غاړې ته ناست دی شبه او ورځ د جهان رمزونه او رازونه لټوي، عالم يوه ورځ وايي:

((تر کوم وخته چې دا ځمکه او اسمان وي – تل د هر انسان دوزخ به بل انسان وي.))

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی وايي:

د صحرا له طوفانو مې بېره نه وه

نه تشويش د سمندر لويو څپو نه

ډارېدم زه،

د خپل زړه په ژور تل کې

له ښاماره.

دی د هغه ښار ښاريانو ته حيران دی چې ښامار پرې واکمن دی او دوی يې پر ضد نه پاڅېږي. په لومړي ځرخ کې بيا د تور ښامار کيسه ده چې څنګه د مرګ پر لوري ځي او د لاروي له خولې د هغه ښار کيسه راځي چې ټول ښاريان يې رنځوران دي. دا لاروی د ښار کيسه داسې پيلوي:

لاروی د نيمو شپو وم

هلته ناست د سمڅې خولې ته

هک حيران وم

نږدې هلته

ښکارېده ړنګ دېوالونه

کنډوالې وې د کوم زوړ لرغوني ښار

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاروی په دې پړاو کې د ښار خلکو ته خپله تېره ماضي وریادوي، هغه وخت چې ښامار پر دې ښار واکمن نه و او دلته پسرلي د نوبهار الهه واکمنه وه او د خلکو ترمنځ مینه او محبت و، چا غلامي نه پېژنده، خو کله چې د جهان د لوی فاتح واکمني پیل شوه هر څه په غم بدل شول، لوی فاتح خلکو ته داسې خطاب ورکړ:

((تاسو وایاست زه به څوک یم!

درست نړۍ کې پهلوان یم،

لوی فاتح د ټول جنګونو د جهان یم

له دې وروسته ستاسې ښار زما تابع دی

تاسې ټول د قهرمان تر فرمان لاندې

که هر څوک زما فرمان ته غاړه نه ږدي

نو سزا به یې په دې دم او په هر دم

هم په دې نېزه وژل وي، ځیرول وي

دې سره نو د ښار خلک د قهرمان تابع شول، د هغه ستاینې به یې کولې، معبد یې جوړ شو او خلکو به یې پرستش کاوه.

خو لاروي به خلکو ته دا پیغام رسوه:

رهبانانو راشئ واورئ دا بیان

(c) ketabton.com: The Digital Library

له رمزونو نه خبر شئ پټ پنهان

زمامدار زموږ لېوه دی

لکه وینو ته چې تږی وي د غرو رغو لېوان

زړه یې کلک لکه تور کاڼي د بیابان لکه سندان...

د ښامار پر ضد د لاروي پیغامونه ورو ورو د ښار خلکو کې خورېدل، لاروی به چا لېونی او چا مجنون باله خو ورو ورو د ښامار په زړه کې وېره پیدا شوه، هسې نه چې دې لاروي کې څه فساد نه وي.

نو لاروی (مجنون) او د نوبهار الهه (لیلی) چې د ښامار تر راتګ دمخه د ښار واکمنه وه، خپل دربار ته راغواړي او پوښتنې ترې کوي. لومړی لاروی یا مسافر ته مخ را اړوي او په ترخه اواز ورته وایي:

((ای پردېسه مسافره !

چې د بل پردي هېواده یې راغلی

په دې ښار کې اوسېدلی

موږ پناه تا ته درکړې

زه خو اورم چې ته خلک رابلې تل،

چې د خپل پلرو نیکونو معبد پرېږدي

پخوانی دود رواجونه کړي همه تر پښو لاندې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زړو خپلو پخوانيو عقايدو نه لاس واخلي

او ددې ګدايي ګرې نا اشنا پېغلې پرستش ته غاړه کېږدي

دا رښتيا ده؟))

لاروی ورته ځواب ورکوي:

((ای د کل جهان باداره فرمانداره

ستا معبد خو نوی نوی نو بنا دی

نه يې کلک نه يې پاخه دي دېوالونه

نه ژور نه مستحکمه تهدابونه

ددې سيمې رښتينې اصلي واکداره

رب النوعه د بهار وه، الهه د عشق او مينې،

په دې ځای کې مېشته خلکو،

د هغې ښکلې دلدارې پرستش کړو

هر هر لوري، هرې خواته هر هر ځای خو

د هغې د قدم ځای و.))

لاروی خپلو خبرو ته دوام ورکوي او وايي چې دا پېغله (ليلی) همغه الهه ده. لاروی واکمن ته وايي چې ستا په زړه کې واهمه ده او د ښار خلک که ستا له دې واهمې څخه خبر شي، نو ستا اطاعت او

(c) ketabton.com: The Digital Library

عبادت نه کوي، واکمن په زړه کې ډېر وارخطا کېږي خو لیلی او مجنون (پېغلې او لاروي) ته ځکه څه نه وایي چې په ښار کې شور ماشور جوړ نه شي، نو د ستر واکدار په زړه کې نور هم وهم او ترس زیاتېږي. دا داسې وخت دی چې د ښار په خلکو کې د لاروي پیغامونه نور هم قوي شوي او د واکدارو هم نور هم زیات شوی. په همدې وخت کې یوه زړه بوډۍ چې د تورو لوګیو جامې یې اغوستې وې د ستر واکدار ماڼۍ ته ورننوزي. د بوډۍ کیسه داسې ده:

فقط یوه ورځ، چې ماښام شو توره خړه،

راپیدا شوه له کوم ځایه،

را راوانه پټه پټه غلې غلې،

یوه ناشنا زړه بوډۍ وه.

د ښار لویې دروازې ته ودرېدله.

څېره بده هم مرموزه،

هیولا وه بد منظرې

تور کمیس تور یې پرتوګ تور یې زړوکی د لوګي و

د ښار لویه دروازه شوله برسېره په خپل سر له خپله ځانه

بوډۍ ننوته ښار ته

د هغې لویې ماڼۍ په لورې لاړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو ناشنا شانته بوډۍ وه

بې له دې نه چې قدم پر ځمکه کېږدي

د ښایسته زینو نه وختله پورته

بې له دې نه چې کوم مکث یا توقف کړي

د مرمرو جگو ستنو نه شوه تېره

د ښایسته ځلانده قصر دروازې ته ودرېدله

دې بوډۍ بیا،

نه زنځیر د دروازې وشرنگولو نه یې ور وټکولو،

ور برسېره په خپل سر شو

بوډۍ لاړه شوه په قصر کې دننه

دا بوډۍ خو لاروي سره اشنا وه، لاروي ښه پېژندله.

لاروی ښه پوهېدلو چې بوډۍ ولې راغلې

او دا اوس په هغه قصر کې دننه

د بوډۍ او د واکدار په منځ کې څه خبرې کېږي

څه موده لا تېره نه وه،

چې رااووتل دوی دواړه،

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ماڼۍ له کنډوالو نه، د لوی ښار له خرابو نه،

بوډۍ مخکې قهرمان تر شا روان و

لاړل لاړل کومې خواته نامعلومه...

###

دا هغه مهال دی چې نور پر ښار د واکدار واکمني پایته رسېږي او ښار ته ببرته د نوبهار الهه راګرځي او د ژوند ځرخ تاوېږي. نوره کیسه داسې ده:

مجنون پاتې حال ویجاړی هلته ناست و

د خپل ښار په کنډواله کې

د عالم په تماشه و

د زمان دفتر برسېره ورته پروت و،

له اغازه تر انجامه،

د عالم صفحه یې مخې ته خپره و،

له ذرې تر کهشکانه

هم ماضي او مستقبل غاړه غړۍ وو،

د هغه حال په شپه کې

شپې او ورځې تېربدلې،

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیا راتلل میاشتې کلونه،

یو پر بل پسې پیهمه.

هم فصلونه، موسمونه را راوان بیرته روان وو.

###

تر څو شپه یوه د شپو وه،

لاروی په کونج کې ناست و،

د افق تورې لمنې ته یې کتلې

یو ناڅاپه ورښکاره شوې، هلته دورې،

رڼاګانې زیاتې، زیاتې، په تورتم کې ځلېدلې

دی راپاڅېده له ځایه، په رڼا پسې روان شو

ټوله شپه یې مزل وکړ

چې سبا شو سپین سبا شو،

لاروی د یو سیند غاړې ته نږدې شو

سیند اوار ډک بهېدلو

د سیند غاړې وې ابادې

چمنونه شنه پراته وو، سره ګلونه غوړېدلي

ښکلې مېنې رنګارنګه په کې هر طرف ولاړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

باغ او بڼ کې د مرغانو شور ماشور و
پېغلې نجونه ښکلې ښکلې
ښه ځلمي ښايسته ځوانان وو ،
ځينې ځينې د خپل ښار په ابادۍ بوخت،
ځينې نور بيا ،
د ښايسته پېغلو سره ناست په راز او نياز وو ،
محبت و صفايي وه، ښکلول وو زغلول وو ،
مرکې وې مشورې وې
ماشومان د سيند په غاړه لوبېدل ټول،
شور ماشور و غلغلې وې
او بيا هغه ناشنا پېغله
زوړ کميس څيرې ګرېوانه،
ګرځېدله خرامانه،
شين کميس نرى شفاف يې و په تن کې نوى نوى
د وحشي ګلونو تاج يې پاس په سر پروت
د بهار وږمې په شانې الوتله

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ډبنتونو غرڅنۍ ورته راتللې،

لاروي د نيمو شپو چې دا حال وليد ،

بې اختياره په خندا شو

ځکه پوه شو ،

چې له سره بيا شروع شو ، يو ځل بيا بيا ،

زوړ داستان د قهرمان ستر پهلوان ستر ،

او د ښکلې رب النوعې الهې د عشق او مينې

يو ځل بيا له سره پيل شوه،

افسانه لويه اوږده د تور ښامار مار.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاریخ مرصع او څو نومیالۍ پښتنې بیبیانې

تاریخ مرصع په پښتو کې هغه مهم تاریخي کتاب دی چې بېلا بېل تاریخي، سیاسي ټولنیز، ادبي، دیني او نور بشري مسایل په کې څېړل شوي دي.

دا کتاب د پښتنو د نومیالي مشر، ملي اتل او ستر لیکوال خوشال خان خټک د لمسي (افضل خان خټک) تالیف دی، چې په (۱۱۳۶) هـ. ق کې بشپړ شوی دی.

په تاریخ مرصع کې د نورو سیاسي، اجتماعي او فرهنګي شخصیتونو ترڅنګه ځینې پښتنې مېرمنې او بیبیانې هم معرفي شوي دي چې د ځینو یې په ځنګزنې توګه یادونه شوې او د ځینو یې د نورو شخصیتونو د یادونې ترڅنګ نوم اخیستل شوی دی.

په تاریخ مرصع کې د ښځو د معرفۍ اهمیت په دې کې دی چې دا ثابتوي چې لیکوال په دقت سره د مهمو شخصیتونو ثبت او معرفۍ ته متوجه شوی او هغه یې له بېلابېلو منابعو (ماخذونو) څخه چاڼ کړي، خپل معلومات یې هم ورسره یوځای کړي او بیا یې په خپل تاریخي اثر کې خوندي کړي دي. په تاریخ مرصع کې هغه ښځې د یوې ځانګړې ضمیمې په توګه معرفي شوي چې عابدې او پرهېزګارې ښځې وې او ټول ژوند یې د خدای عبادت ته وقف کړی و، دا ((د برخو مېرمنې پښتنې بیبیانې)) تر عنوان لاندې معرفي شوي دي چې ټولې پنځه عابدې او متقي ښځې په دې برخه کې معرفي شوي دي چې دلته یې په ترتیب سره درپېژنو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- عصمت پناه بي بي:

دا يوه عابده، پرهېزګاره او ديند اره ښځه، په يوه پرهېزګاره کورنۍ کې زېږېدلې وه.

دې بي بي ټوله ورځ په روژه او شپه په عبادت تېروله، په تاريخ مرصع کې د دې په باب وايي:

((عصمت پناه بي بي دويه لور د شيخ سليمان د انا خور د شيخ ملهي قتال، په عبادت رياضت او مجاهدت کې يې ډېر لوی شان درلـه او د ورځې به روژه په خوله او د شپې به په لمانځه ولاړه وه. او دعا به يې قبلېده د ښو بدو په باب به يې چې هر څه په ژبه تېر شول په درنګ ساعت کې به ښکاره شول او چېرې به په عکس نه شول، عجيبه کرامتونه ترې ظاهر شوي دي.))

۲- بي بي راسته:

دا هم يوه ديند اره او پرهېزګاره ښځه وه، د خدای په مينه کې ډوبه وه، دعا به يې قبلېده، تاريخ مرصع د دې بي بي د تعارف تفصيل داسې راکوي: ((ذکر د عفت دستګاه بي بي راستي چې د خواجه يحيی له نمسو او د خواجه ويس سرواني کورودانه وه، د وينا مېرمن او له ځانه ورکه وه او هر وخت ((د خدای په مينه کې)) لېونۍ او ډوبه وه. او اکثر به پرې حال غالب و او د دنيا په معاملو يې هېڅکله وتنه نه وه. خواجه ويس له دې قبله چې د هغې احوال ترې بيل و دريښم، پلوريو له يوه جينۍ وکړله او له (عام) وګړي او هم له بي بي يې دا خبره پټه درله. تر دې چې اخر پس له څه مودې جوته شوه. خو د بي بي

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اطوارو کې یو بکس خفګان هم پیدا نه شو.)) تاریخ مرصع دغه راز ددې مېرمنې د کراماتو نورې کیسې هم رانقل کړي دي.

۳- بي بي شيغزادي:

دا هم یو عابده، دینداره او پرهېزګاره مېرمن وه چې ټوله توجه یې د خدای عبادت ته وه او بس.

تاریخ مرصع ددې عابدې بي بي په تعارف کې وایي: ((دا هم د خواجه یحیی کبیر له نسه او د میان ترمان وله میان د وداسیداني په نکاح وه. ډېره رسېدلې عبادت ګزاره او روژه داره وه او د دنیا په معاملو یې وتنه نه وه. ښتن یې ډېره نمانځنه کړه او چې په هغې حال ډېر غلبه شو. نو میان ترمان بله ارتینه وکړه او له بي بي یې پټوله. یوه ورځ میان ترمان د بي بي په خدمت کې ناست و، ورته یې وویل چې ترمانه زه دې ناست وینم ودره. میان ترمان یې له خدمته پاڅېد او پلار میان دودالره تللی له بي بي څې خفګان او ګیله وکړله چې دا شان ناڅاپه وینا یې راوکړله. میان دودالره وپوښتلو چې ترمانه ګوندې بله ارتینه دې کړې ده. ودوې ویل هو، وې ویل ښه ونه شول ډېر بد دې وکړل چې بې د بي بي د رضا دې هسې چار وکړه. څو ورځې پس ترمان هسې ناروغه شو چې د مرګ خواست یې وکړو. دغه خبر یې پلار دودا ته ښکاره کړه او د مرګ خواست یې وکړو. هغه ورو وویل چې ترمانه له خدایه مې غوښتي دي چې سره د ایمانه ګور ته لاړ شې. د پلار له خدمته د بي بي په ملازمت راغی او هغې ته یې هم وویل چې په حقله یې دعا وکړې چې خاتمه یې په خیر شي. وې فرمایل چې خدای تعالی به دې ایمان روزي کړي څو ورځې پس میان ترمان په حق ورسېد.))

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- بي بي صورت:

د پښتنو بيبيانو په لړ کې بي بي صورت هم يوه ډېره نامداره عابده او پرهېزګاره ښځه وه چې دنيا يې ترکه کړې وه او ټول ژوند يې د خدای د رضا لپاره عبادت ته وقف کړی و.

افضل خان خټک په تاريخ مرصع کې ددې بي بي په باب داسې وايي: ((ذکر د دوران د هغې صالحې او د زمانې د ساجدې بي بي صورت لور د ملک بستان کاکړ نيکه د ميان هيبت خان چې ددغه تاريخ د ليکنې باعث دی. هرکله چې بي بي صاحبه د پوهې عمر ته ورسېده، نو قران او د فقهې څو کتابونه يې ولوستل او د شرعي مسلو په علم کې يې هغه وخت مثال نه و. د هغه وخت ارتينو به ټولې مسلې هم له هغې پوښتلې. اکثر خپل خپلوان به يې د غوښتنو په نيت راتلل. خو هرکله چې والدې شريفې به يې وليدل چې په تلاوت او خپل شغل مشغوله ده، نو دې خبرو ته يې پام نه کړو او خپله لور يې د چا په نامه نه کوله.

دا بي بي دومره د خدای په عبادت بوخته وه چې ترپايه يې چا سره واده ونه کړ او ټول ژوند يې د خدای پر عبادت تېر کړ. دا ښځه دومره عابده او په خپل نفس حاکمه وه چې د پلار په ميراث کې پاتې ټولې پيسې او پانګه بېوسو او مسکينو خلکو ته ورکړه او ځانته يې هېڅ هم پرېنښودل.

۵- بي بي معذوبه مولهه:

دا بي بي هم يوه عابده، پرهېزګاره او خدای په مينه مسته بي بي وه، هره خبره او عمل به يې د عرفان او حقيقت په لاره برابره وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاریخ مرصع کې یادونه راغلې ده.

((ذکر د عفت ایات معذوبې مولهې: چې د عرض اشیاني اکبر پاچا د پاچهۍ په زمانه کې د کیتهل د پرګنې له کلیو په یوه کې ښکاره شوه او تل به مجذوبه او مولهه (شیفته، او عاشقه) او لېونۍ او بې خوده او بې شعوره وه. هر کله چې به د رحمت بارانورېدلو خپلې سترګې به یې اسمان ته وازې نیولې او تر څلورو پینځو ورځو به حیرانه بې خوده ولاړه وه او بانه به یې نه خوځول. او له بارانه، باده او تندر به هېڅکله نه رنځېده او بیا به چې په خپل وړومي حال راغله هم همغسې مستانه به ګرځېدله او هره خبره به یې چې کړه عین له عرفانه او حقیقته به وه.))

دا و په تاریخ مرصع کې د ځینو پښتنو بیبیانو یادونه چې موږ دلته په لنډیز سره معرفي کړې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوشال په یو غزل کې اخلاقي پندونه

لکه څنګه چې ټولو ته څرګنده ده خوشال بابا یو هر اړخیز شخصیت دی، داسې یو شخص دی چې د بغاوت په وخت بغاوت کوي، د جنګ په وخت کې جنګ، د عبادت په وخت کې عبادت، د بزم په وخت کې بزم، د رزم په وخت کې رزم، د ښکار په وخت کې ښکار او د پیکار په وخت کې پیکار. طبیب، شاعر، ښکاري، پوځي، قومي، ملي، اخلاقي، روحاني لنډه دا چې یو جامع شخصیت و.

د بابا د شخصیت په هر اړخ چې څوک څېړنه پیل کړي نو دا شخصیت دومره وړانګې لري چې که بل خوشال نه شته یوازې همدا خوشال دی، خو چې بل اړخ ته متوجه شې نو بیا خو فکر کوې چې دا خو بل خوشال دی. کله چې د بابا منظوم او منثور اثار او د هغه د ژوند تاریخي سیر ګورو، نو له بابا څخه موږ ته ډېر زیات او ګڼ شمېر نصیحتونه، پندونه او اخلاقي لارښوونې پاتې دي.

که چېرې څوک د خوشال بابا اخلاقي پندونه او نصیحتونه تعقیب کړي او هغه بیا پر ځان عملي کړي، نو پوره یقین دی چې یو بشپړ روحاني او اخلاقي شخصیت به ورڅخه جوړ شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بابا په کلام کې د ګڼو پندونو او نصیحتونو له جملې څخه به یو غزل د بېلګې په توګه چې له غوره اخلاقي مرغلرو څخه مالامال دی راواخلو.

د دې غزل مطلع ده:

ښه سړی د چا په بدو نظر نه کا

که څوک بد ورسره کاندي دی به ښه کا

دا غزل په یو اخلاقي ایډیال پیلېږي، ښه سړیتوب اسانه کار نه دی، خوشال ورته په خپل دستارنامه کې شل هنرونه او شل خصلتونه ټاکلي دي. دلته هم ده د ښه سړیتوب لپاره څو معیارونه ټاکلي دي.

یو دا چې ښه سړی چاته په بد نظر نه ګوري زړه کې صاف وي او دویمه خبره دا ده چې که څوک ښه سړي سره بد هم وکړي، نو دی یې بېرته په بدو غچ نه اخلي، بلکې ښه سړی هغه دی چې د بدو په مقابل کې ښه وکړي، دا نو ډېر لوړ اخلاقي معیار دی.

خوشال بابا دا لوړ اخلاقي معیار یوې ثمر لرونکې ونې سره تشبه کوي او وایي هغه ونه چې مېوه لري هر څوک یې په کاڼو ولي، خو هغه ونه پر خپل ځای ولاړه وي او پر چا ګوزار نه کوي، بلکې مېوه ورکوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـه بـارداره ونه تل ورېږي کاڼي
ورته ګوره چې بارداره ونه څه کا

پـه همـدې خـاطر خوشـال بابـا خلکـو تـه د اخلاقـو او زغـم توصـيه کوي، که څه هم دا يو مشکل کار دی.

خوشـال بابـا وايـي چې دا دنيـا خـو تېرېـدونکې ده، بايـده دي چـې غوسه، کينه او نورې دعـوې ټولې پرېږدو ، کـه سـړی مـرګ تـه متوجـه شي، نو واقعاً به کينې خوشې کړي.

د جهـان کـينې غـوسې واړه تـــر شا کا
که سړی په وخت د قهر مرګ تر زړه کا

خوشـال بابـا انسـان لـه ځـان خوښـونې، ځـان ښـودنې، ځـانپـالنې او خودبينۍ څخـه جهـان خوښـونې تـه رابـولي او وايـي کـه څـوک لـه ځانـه رابېل شي او د جهان په فکر کې شي نو بيا به د جهان ننداره وکړي.

خوشـال بابـا ددې خبـرې د اثبـات لپـاره ((لېمـه)) د مثـال پـه توګـه راوړي چـې هغـه ځـان تـه نـه ګـوري نـو ځکـه ټـول جهـان ورتـه ښـکاري، انسان هم بايد همدغه مثال خپل کړي.

دا په دا چې خودبيني ورڅخه نه شته
د جـهـان نـنـدارې ځـکه دوه لـېمه کا

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشـال خـان کینـه او حسـد د انسـان د تبـاهۍ سـببونه ګڼـي او اروا پوهـان هـم دا خبـره تائیـد وي او وایـي چـې کینـه او حسـد انسـان وجود ته د زهرو په شان مضر او خطرناک دي، خوشال بابا وایي:

په کینـه پـه حسد هېڅ د چا ونـه شي

هر سړی چې حسد کاندي ځان اوبه کا

خوشال بابا وایي او پv دې خبره ټینګار هم کوي چې سړی بایـد همېشه د ښو او نېکو خلکو نصیحت تـه غـوږ کېږدي او د بدو خلکو پر خبرو عمل ونه کړي.

نصیحـت د نـېکو ښـه دی نـه د بدو

کم بختان به بد فعلي د چا په خوله کا

خوشـال بابـا وایـي چـې خدای پـاک شـخص تـه د ښـو بـدو اختیـار ورکړی دی، هر شخص د خپلو اعمالو مسول دی.

و سـړي تـه يـې اختـيار ورکـړ هوښیاره

که په هره چار کې خدای واړه خپل کړه کا

خوشال بابا وایي چې د وخت قافلې تېرېږي، د هر چا خپل کـار دی چې له وخت څخه ښه ګټه پورته کوي او که نه، ښه کارونه کوي کـه بد ، همدا عمل به یې د لارې مل وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورځ او شپه په لار رواني قافلې دي

نـېك و بـد د قـافلې په لارې تله کا

خوشال بابا وايي چې له دنيا څخه سفر يوازې دی، هر چا سره به يې خپل عمل ملګری وي، ښه عمل د لارې تر ټولو ښه ملګری دی او له خپل عمل پرته نور هېڅوک تا سو سره په لاره کې نه مل کېږي، نو بايده دي چې خپل عمل ښه کړو.

يـك تنـها پـه لارې تـلنه ده خـوشاله

په داهسې لار څوك څه د لارې مله کا

دا و لـه اخلاقي پندونو ډک د خوشال بابا يو غزل، د خوشال بابا شاعري له داسې نورو پندونو او نصيحتونو ډکه ده چې که څوک يې په دقت سره ولولي نو د اخلاقي جرئت، قوت او پاکۍ سبب به يې شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوشال په غزل کې بزم او رزم

خوشال بابا په پښتو کې د بزم او رزم یاد توري او قلم د خاوند شاعر په توګه مشهور دي، چې په اکثرو شعرونو کې یې دا دوه عناصر ډېر ځلېدلي دي.

په پښتو کې نور داسې شاعران هم ډېر دي، چې یا یې په بزم کې شاعري کړې او یا هم په رزم کې او یا هم په دواړو کې.

خو خوشال په دې برخه کې تر هر چا زیات کار کړی دی او تر بل هر شاعره زیات مطرح دی.

خوشال لومړنی شاعر و چې په زیاته کچه یې له عربي ژبې څخه راغلي شعري فورم (غزل)له پښتني چاپېریال سره غاړه غړی کړ، ده د غزل په خپل دودیز مفهوم د غزل (تغزلي) مانا او رنګ هم وساته او د پښتني چاپېریال ځانګړنې، رزم، ملتپالنه، مېلمه پالنه، غیرت او ننګ یې هم ورسره مل کړل.

په حقیقت کې همدا خوشال بابا و چې پښتو غزل ته یې د بزم ترڅنګ د رزم رنګ هم ورکړ. او په یو واحد شعري فورم کې یې دا دواړه عناصر په موازي ډول شامل او تضمین کړل.

له نورو شاعرانو سره د خوشال بابا تفاوت په دې کې دی چې اکثرو شاعرانو د خپل یو واحد غزل زیاته برخه یا بزم یا هم رزم ته بېله کړې، خو د خوشال بابا ځانګړنه په دې کې ده چې ده د غزل بیت بیت کې د رزم او بزم بېلابېل محتویات داسې سره اوډلي او منظم کړي چې سړي ته هم خوند ورکوي او هم نوی رنګ لري.

توره چې تېرېږي خو ګزار لره کنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

زلفې چې ول ول شي خو خپل یاد لره کنه

پورتنی بیت د خوشال د یوه غزل مقفی بیت (مطلع) ده، د دې بیت لومړۍ مسره په (توره) پیل شوې او نوره زموږ په رزمي ادبیاتو او دود و دستور کې د غیرت، ننګ او همت سمبول دی.

توره نه یوازې د جنګ یوه فزیکي وسیله ده، بلکې هر څوک چې کوم ښه او ټولنې ته ګټور کار ترسره کړي، نو خلک وایي چې پلاني ((ښه توره)) وکړه، یا پلاني له پلاني سره ډېره ((توره)) وکړه یانې ښېګڼه یې ورسره وکړه. (زلفې) بیا د (تغزلي) مینې او عاطفې حالت لپاره راځي، چې د معشوقې د ښکلا یوه نښه ګڼل کېږي.

خوشال خان دا دواړه مفاهیم په یوه واحد بیت کې سره یوځای کړي او بیا یې یو ځانګړی جلا مفهوم ورڅخه جوړ کړی دی، دغسې سره لرې مفاهیمو یوځای کول تر خوشال د مخه په پښتو ادبیاتو کې نه لیدل کېږي، خوشال په خپل همدې غزل کې وایي:

وینې مې د زړه خورې، مګر نو څه لره نه دی
زړه زما پیدا دی ستا خونخوار لره که نه
می شته چنګ ونې شته د خپل یار سره خوشاله
خپل بیاض په لاس کې ځه ګلزار لره که نه

په پورتنیو بیتونو کې هم د خوشال د رزم او بزم مفهوم نغښتی دی، د خوشال د رزم او بزم مفکوره د خوشال بابا ډېرو غزلو ته لاره کړې ده.

هغه عشق او توره لازم او ملزوم بولي او وایي چې توره هم د عشق په زور ترسره کېږي، یو څوک چې له کوم شي سره مینه ونه لري نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه د لاسته راوړلو لپاره توري هم نه وهي او ځوک چې له څه شي سره مینه ولري د هغه لپاره توري هم وهي او قرباني هم ورکوي.
خوشال خان وايي:

بـدرګـه کـه مـحبت راسـره نـه وای
یکتنها به په خونخوارو لارو تلل ځوك

خوشال تـوره او سربښندنه د مینې او عشـق برکت بـولي او پرتـه لـه هغه توره او سربښندنه ممکنه نه ده:

واړه عشق دی چې یې سر راته ګیاه کړ
ګـنه زه پـه ځـان مـین د سربښندل ځوك

خوشال په عشق او مینه کې دومره سربښندنې او ځان تېربدنې تـه حاضر دی چې ان کـه سر یـې لاړ هم شي لـه خپلې معشـوقې بـه تېر نـه شـي، دی دې تـه هـم حاضـر دی چـې آن د ژونـد پـه بـدل د معشـوقې زړه لاسته راوړي ځکه نو خپلې معشوقې ته وايي:

تـه مـې وژنـه د قصاص اندېښنه مه کړه
د خپل مرګ په تور به ونیسم یو بل ځوك

خوشال په عشـق کې سرتېري یـو حتمـي شرط ګڼي او وايـي، هغـه ځوک چې په عشق کې له سر سره لوبې ونه کړي، هغه وصال تـه نـه شـي رسېدلې او هغه ځوک چې په دې لاره کې د سر قربانۍ ته حاضـر نـه وي هغه په هېڅ خساب دی.

پـه پالنګ د معشوقې ورځي سرتېري
هر عاشق چې تر سر تېر نه وي هم هېڅ

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال خان په عشق کې د برې خبرې په توره فیصله کوي او دغه راز که معشوقه وغواړي دی د خپل سر تبغ ((غوڅونې)) ته هم حاضر دی، مقصد دا چې معشوقه یې خوشاله شي.

په درست جهان به وي يو زما غوندې رسوا بل
ورځم توره وکښلې چې مين واوم په تا بل
نن ماوته چا ووې چې اشنا غواړي خپل تېغ نه
د خدای لپاره کوم به له صابر وي اشنا ستا بل

خوشال په مينه کې خپلې معشوقې ته دومره وفاداره دی چې له خپلې معشوقې پرته د بل چا عادي ستاينه هم نه شي اوربدلای، څرنگه چې خوشال خپله يو توريالی او ننگيالی شخص و، نو په عشق کې هم ځينو پوښتنو ته د تورې ځواب مناسب بولي.

چې ستا له زيبا مخه څوك بل مخ راته وستايي
يو هسې قهر راشي چې كه غوڅ د هغه سر كړم
رښتيا خبره ښه ده راتـه غوږ باسه خوشاله
كه تېر تر سرومال شوې زما ځانه خوله به دركړم

خوشال بابا په مينه کې دومره ژور نظر لري چې ان د قتل لپاره هم د ((عشق شريعت)) له نظره فتوا ورکوي او وايي چې د عشق په شريعت کې سر بايلل، قصاص او ديت نه لري. او خپلې معشوقې ته وايي چې زما له مرگه وېره مه کوه:

له مرگه مې څه غم كړې چې د عشق په شريعت كې
قـاتـل پـه شـرعـه خـلاص دی له ديته له قصاصه

خوشال د پورتنۍ قربانۍ ترڅنگ بيا هم په خپله اراده دومره ولاړ دی چې خپلې معشوقې ته خطاب کوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

کـه لاس مـې رقیبان په تېره توره سره پرې کا
لمن به دې بیا هم زما له لاسه نه شي خلاصه

خوشال بابا د یوه خان، امیر او زورور شـخص پـه توګـه پـه شـاعرۍ کې د رزم او بزم په برخه کې تل هغه خبره کړې چې دده د پـخې ارادې او لوړ همت ښکارندویي کوي. سره له دې چې مینه داسې یو شی دی چې ډېر زورور هم ورته تسلیم شوي او هم زبون شوي خو د خوشال د کـلام ښېګڼه په دې کې ده چې دده هر کله له بزم سره رزم یو کړی، نو پښـتني عنعناتو ته یې ډېره ترجیح ورکړې ده.

د خوشال په شان یو هوډمن شاعر په داسې یـوه کلتـوري ټولنـه کې چې د مینې لپـاره یې چاپېریـال ډېر محدود او اغـزن و، پـه ځرګنده د کلتــور بنــدیز و، مــذهبي دریخونــو او نــورو خنــډونو پــر وړانــدې ودرېږي، د رزم او بزم چغه پورته کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوشال په یوه قصیده کې پښتني ننګ

د افغانانو ملي اتل او لوی شاعر خوشال بابا هغه لوی او عظیم شاعر دی، چې د تورې او قلم د څښتن نوم یې ګټلی دی.

خوشال بابا نه یوازې یو لوی شاعر او لیکوال و، بلکې یو قومي مشر، سیاستوال او ټولنیز شخصیت هم و. پر دې سربېره یو عالم او مفکر هم و. دده د فکر پلوشې دده په منظومو او منثورو اثارو کې څرګندې دي. خوشال خان په خپله شاعرۍ کې د غزل، رباعي او قصیدې فورمونه زیات استعمال کړي دي، نور شعري فورمونه یې هم کارولي، خو د شعر زیاته برخه یې په دې فورمونو کې ده، خوشال بابا په لسګونو قصیدې لیکلي، چې د بیتونو شمېر یې له (۱۸) نیول بیا ان تر (۱۵۰) بیتونو هم اوړي.

موږ یې یوازې یوه قصیده یا بولله، چې ((پښتني ننګ)) نومېږي د بېلګې په توګه را اخلو، پر محتوا او شکل یې بحث کوو.

الف: د شکل له مخې:

د پښتني ننګ قصیده ټوله (۵۲) بیتونه لري او په (۱۲) څپیز جوړښت ویل شوې ده. مطلع یې داده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

پروردہ کہ د مغولو پہ نمك يم

د اورنګ له جوره هم له غرېوه ډك يم

په دې قصيده کې په مطلع کې ((نمک)) او ((ډک)) دواړه د قافيې کلمې او د نورو مصرعو قافيه يې د قصيدې د فورم د خصوصياتو له مخې همدا د مطلع قافيه تعقيبوي (يم) (يم) چې په ټوله قصيده کې په يو شکل او يوه مانا تکرار راغلي دی، د رديف د تعريف له مخې د دې قصيدې رديف ګڼل کېږي.

د دې قصيدې د ټولو مصرعو د څپو شمېر يو برابر يانې (۱۲) څپه ييز دی.

دا وې د دې قصيدې د شکل په باب لنډې څرګندونې. اوس راځو د دې قصيدې معنوي خواوو ته:

ب: د محتوا له مخې:

له څنګه چې ټولو ته څرګنده ده خوشال خان د پښتنو يو ملي او سياسي مبارزو، نو دده مبارزه دده په شاعرۍ کې هم منعکسه شوې ده، خوشال د يو لوی خان او د سيمې د يوه سردار په توګه د هغه وخت د شرايطو او تعاملاتو په پام کې نيولو سره يو څه وخت د مغولو د واکمنۍ په کړۍ کې هم پاتې شوی، خو دده ملي شعور او ولولې هغه زيات له مغولو سره همکارۍ ته پرېښنبود او د خپل قوم پر خوا ودرېد.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې قصيده کې همدغو حالاتو او پوښتنو ته ځوابونه ورکړل شوي او د هغه چا شکونو ته هم ځواب ويل شوی، چې پر خوشال بابا يې د مغولو د پلوۍ شک کاوه، د قصيدې په لومړي بيت کې دا موضوع واضح شوې ده:

پرورده که د مغولو په نمك يم

د اورنګ له جوره هم له غرېوه ډك يم

په ناحق يې په زندان کړم يو څو کاله

خدای خبر دی که پ خپل ګناه زه هك يم

خوشال خان وايي، چې دا درسته ده چې مغولو ماته جاګير او منصب راکړی و، خو پر زړه يې هم داغلی يم، هغه وايي ما ځکه له مغولو سره ورانه کړه، چې زه د مغولو په نيتونو پوه وم. هغوی پښتنو ته په زړه کې کينه لرله.

پښتنو سره زړه تور دی د مغولو

خبردار يې په نيتونو يك په يك يم

خوشال بابا وايي پر هغې نوکرۍ دې اور پورې شي چې د سړي عزت او پت په کې خوندي نه وي.

خوشال خان سره د خپل قام غم او د هغه د خلاصون لپاره لوی فکرونه وو، د مقام او منصب وږی نه و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اور يې پورې په منصب په نوکرۍ شه

چې تر فهم و تر نظر د مغول کك يم

په خپل نام و ننګ چې راشم ليونی شم

خبردار کله په سود او زيان د لك يم

خوشال بابا وايي له ما سره لوی لوی فکرونه دي، زه ډېر لرې نظر کوم، د خپل قام راتلونکی غواړم، اراده مې د زمري په څېر ده.

لکه باز په لوی لوی ښکار زما نظر دی

نه چې ګرځي ګونګټ نيسي بادخورك يم

او کله چې خوشال خان د مغولو نوکري پرېږدي، نو دی روحاً ډېر زيات خوشالېږي او د ازادۍ احساس کوي او دا ازادي ان د فرښتو د مرتبې په څېر ګڼي. کله چې دی د مغولو له نوکرۍ خلاص شو، نو خان ورته (ملک) ښکاري.

چې منصب مې د مغول خوړ يو ملك وم

چې منصب د مغول نه شته اوس ملك يم

د فرمان د پروانې حکم يې نه شته

شکر دا چې په خپل حکم په خپل وك يم

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال چې یو ځل د مغولو پرضد مبارزه پیل کړه او پس له بنده یې دا عزم وکړ، چې یا به مخ مکې ته کوي او یا مغولو سره رزم، نو بیا تر پایه په خپل دې هوډ ټینګ ودرېد.

چې نیولی مې دا هوډ د ننګ او نام دی
که له خپله هوډه واوړم کنیزك یم
د کریز بنې مې تویې لکه باز کړې
ګومان مه کړه چې بې پرونو ښاپیرك یم

خوشال تل په خپلو شعرونو کې د پښتنو له خپلمنځي اختلافونو او نیمګړتیاوو سر ټکولی دی او دا یې د دوی د شاته والي او کمزورۍ غټ عامل بللی دی. په دې قصیده کې یې هم دې نیمګړتیا ته یو ځل بیا اشاره کړې ده:

په بل غشي ټوپك هېڅ ویشتلی نه یم
که ویشتلی یم خو بیا په خپل ټوپك یم
د خټکو حقیقت راته ښکاره شو
زړه مې بد له خپله ځانه چې خټك یم

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال بابا د ژوند ناخوالو ته هېڅکله هم تسلیم شوی نه دی، دی وايي که هر څومره مشکلات شته، خو بیا هم ورته سرټیټي په کار نه دي او خپله دا قصیده په همدې پخه اراده پای ته رسوي.

که مې عمر د عفد به کال کې آس دی
د سواری په کار کې تېنګ لکه اوزبك یم
که مې خپل دي که پردي دي چې بې ننګ وي
تېره توره د بې ننګو د تارك یم
د افغان په ننګ مې وتړله توره
ننګیالی د زمانې خوشال خټك یم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غلو ډېوه

(د استاد الفت د یوه نثر شننه)

دا خبره ټولو ته څرګنده ده چې استاد ګل پاچا الفت د پښتو د معاصر هنري نثر یو غوره استاد دی، د هغه نثري ټوټې لویې دي که وړې ټولې له مانا مالا مال دي، په همدې خاطر د استاد هر نثر چې څوک لولي یوه ژوره مانا ورڅخه اخلي او د ښه اجتماعي ژوند پر لوري لوستونکي ته لار پرانیزي. زه دلته یوازې د استاد الفت یوې وړې نثري ټوټې ته اشاره کوم چې څومره د یوې ټولنې د ویښتابه لپاره ژور پیغام لري او څنګه خلک هڅوي چې د علم په رڼا ځان سمبال کړي او خپل ژوند له تیارو وژغوري. استاد الفت په دې نظر دی چې له هر امکان او هرې رڼا څخه باید ګټه پورته شي او ژوند ته وړپېښ خطرونه پرې له منځه یوړل شي. که څه هم دا امکان د بل چا له خوا د بل ارمان او بل مقصد لپاره کارېدلی وي. وګورئ د استاد الفت لارښوونې د هغه په دې وړې نثري لیکنې کې !.

د غلو ډیوه

سپوږمۍ ورکه شوه، شپه ډېره تپه تیاره وه، غله په تورتم کې راغلــه په کاله راننوتل. دوی خبر نه وو چې ښه ښه مالونــه چېرتــه ایښــي دي، ځکه یې ډیوه ولګوله او مال یې لټاوه. د کور و کلي خلکو چې رڼا ولیــده

(c) ketabton.com: The Digital Library

راپاڅېدل د غلو مخه يې ونيوله او غله يې وپېژندل. يوه وويل: له تــورتم نه د غلو ډيوه هم ښه ده. موږ غله په رڼا کې وليدل او راوينښ شــو. هــوا! موږ غلو راوينښ کړو. زموږ په کور کې غلو ډيوه ولګوله.

په پـورتني نثر کې د ژوندانـه د سوکالۍ لپـاره ډېر ژور پيغامونـه بيان شوي دي. يو پيغام دادی، د چا په کور کې چې رڼا نـه وي يـانې د پوهې رڼا ، د هغوی به همېشه غـلا کېږي، څوک چې پـر دايمي خوب ويـده وي، هغـوی دې هم دا طمع نـه کـوي چې غلـه بـه يـې پـر کـور نـه ورخېږي.

تيـاره د نامشـروع کـارونو لپـاره زمينـه برابـروي او رڼـا د مشـروع هڅـو لپـاره، د علـم او رڼـا ګټـه داده چې خلـک بېځايـه خـوب تـه نـه پرېږدي او د غلو مخه نيسي او داسې نـور پيغامونـه. ددې نثري ټـوټې بـل مثـب پيغـام دادی چې خلـک بـايـد لـه رڼا څخـه ګټـه واخلي او دې پسې ونه ګرځي چې دا رڼا چا بله کړې ده. د (غلو ډيـوه) کې د حضرت بي بي عـايشې(رض) د وينا هغه پيغام هم پـروت دی چې ويلي دي ((د ډيوې رڼا نه ګټه واخلئ، دې پسې مـه ګرځئ چې دا ډيـوه چا بلـه کـړې ده.))

دلته هم ډيوه غله بله کړه او د خپلې ګټې لپـاره يې بلـه کـړه خو ګټـه يې کور والا او د کلي خلکو تـه ورسېده. استـاد الفت پـه ډېر ظريفانـه ډول د هغو خلکو حالت ته اشاره کوي چې کلي کې يې تيـاره ده او پـه ژورو خوبونـو کې ډوب دي، دوی تـه شـرم پـه کـار دی چې غلـه د دوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلي ته په دومره ازاده توګه راځي چې ان په جرئت سره ډېوه بلوي او د خپلې غلا په لټه کې دي. استاد الفت په ډېر ظرافت خلک د تمبلۍ له خوبه ويښتابه او له تيارې څخه رڼا ته رابولي او رڼا د انساني ژوند د سوکالۍ ښه لار او وسيله ګڼي. د استاد الفت دا نثر نه يوازې د مانا له پلوه مالا مال دی، بلکې ډېرې لفظي ښکلاوې هم لري. وړې وړې مستقلې او متممې جملې لري، هره جمله يې يو خاص اهنګ لري چې د لوستلو پر وخت لوستونکي ته هېڅ ډول ستړيا نه پېښوي، اضافي کلمې او د عطف توري په کې ډېر نه دي راغلي، دا سې مغلق لغتونه په کې نه شته چې څوک يې پر مانا پوه نه شي، ژبه يې عامې محاورې ته سل په سلو کې نږدې ده، د ظرافت او دقت کيفيت په کې ډېر زيات دی، په همدې خاطر خو په ډېرو قوي هنري نثرونو کې حسابېدلای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

((ادبي بحثونه)) د تحقیق د اصولو له نظره

((ادبي بحثونه)) د ګل پاچا الفت هغه اثر دی چې د پښتو ټولنې له خوا په (۱۳۲) مخونو کې چاپ شوی او پر (۱۳۲۴ل) کال یې د خوشحال ادبي جایزه ترلاسه کړې ده.

استاد الفت په خپل دې اثر کې دغه لاندې موضوعګانې څېړلې دي: ((ادبي بحثونه، ادب، د ادب د کلمې تاریخ، د ادب تعریف، شعر، شعر د خوشال خان په نظر کې، شعر د حمید په نظر، شعر د شیدا په نظر، شعر د علیخان په نظر، په ژوند کې د شعر او ادب اغېزه، د ادب تاثیر په اسلامي فقه او دیني احکامو کې، د ادب بڼه او ګاڼه او عامیانه بلاغت.))

د استاد الفت پر پورتني اثر په دوو مخونو کې پوهاند صدیق الله رښتین یوه لنډه سریزه هم کښلې، چې د استاد الفت د لیکوالۍ د پیاوړتیا یادونه په کې شوې او د هغه ځینې اثار یې معرفي کړي، خو په خپله د دې اثر ((ادبي بحثونه)) د محتویاتو د څېړنې او ارزونې په باب یې څه نه دي ویلي. ((ادبي بحثونه)) اثر خپله د لیکوال له خوا هم سریزه نه لري، چې د دې کتاب هدف یې په کې څرګند کړی وي. د تحقیق د اصولو له نظره یو تحقیقي او تحلیلي اثر باید یوه سریزه ولري، چې لیکوال په کې معمولاً د خپل اثر د لیکلو ضرورت څرګند وي، دغه راز لیکوال په سریزه کې د تحقیق یا تحلیل میتودونه هم په ګوته کوي چې له کوم میتود او تحلیل څخه یې کار

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخیستی دی. سربېره پر دې لیکوال هغو نیمګړتیاوو ته هم اشاره کوي چې دی یې پر حل بریالی شوی نه دی او د دې ترڅنګ د تحقیق خپلې منابع هم ښیي چې له دغو سرچینو څخه د دې اثر په بشپړاوي کې کار اخیستل شوی دی. البته دا د نوي تحقیق د نویو اصولو څخو معیارونه دي، خو کوم وخت کې چې استاد الفت دا اثر لیکلی په هغه وخت کې په پښتو ادبیاتو کې د تحقیق اصول او معیارونه په هغې کچې نه وو لکه اوس چې دي. د تحقیق منابع هم کمې وې، یوازې د ساحوي تحقیق منابع زیاتې وې او په پښتو ژبه لیکل شوې منابع ډېرې لږې وې. د پښتو ادبیاتو پنځو ځلانده ستورو ((استاد پوهاند علامه عبدالحی حبیبي، استاد عبدالروف بېنوا ، استاد قیام الدین خادم، استاد ګل پاچا الفت او استاد پوهاند صدیق الله رښتین)) هغه شخصیتونه وو چې د ادبیاتو په هر ډګر کې یې ډېر ابتکارونه وکړل او ډېر نوي اثار یې رامنځته کړل. د تحقیق په برخه کې هم دوی ټولو ډېر اثار ولیکل چې لوی استاد علامه عبدالحی حبیبي خو ښخي په سیمه کې د یو لوی محقق په توګه راڅرګند شو او د یوه ستر محقق او مورخ مقام یې وګاټه، همدا پنځه ستوري په تېره بیا استاد حبیبي هغه کسان دي چې په پښتو ادبیاتو کې د نوي تحقیق پیلوونکي او مبتکرین ګڼل کېږي.

لکه څنګه چې ژوند په ډېرې چټکۍ سره روان دی او په هر څه کې بدلون راځي، د تحقیق په اصولو او معیارونو کې هم نوي شیان زیاتېږي، خو د تحقیق اصل او جوهر (د حقیقت پلټنه) پر خپل ځای ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

استاد الفت خپل دا اثر له نن (۱۳۸۲ل کال) څخه نږدې شپېته کاله دمخه لیکلی و، هغه وخت د پښتو ادبیاتو په هر ډګر کې نویو اثارو ته ضرورت و او دې اثر د هغه وخت او بیا تر ننه پورې د ادبي څېړنې او ارزونې په برخه کې ډېرو پوښتنو ته ځواب ویلی او وایي یې. خو که اوس مورږ د اوسني تحقیق معیارونه پرې تطبیقوو، دا سل په سلو کې نه تطبیقېږي. د ساري په توګه د تحقیق اوسني اصول دادي چې په هره لیکنه کې چې له چا څخه نقل قول کېږي باید د هغه ماخذ هم ورسره ذکر شي. خصوصاً چاپي ماخذ، د ماخذ لیکل ضروري دي، چې که د چا پر هغې لیکنې شک پیدا شي اصلي منبع ته یې مراجعه کولای شي.

دغه راز که مورږ په تحقیق کې له متبرکو لارښوونو لکه د قران عظیم الشان د ایتونو او د نبي کریم(ص) له حدیثو څخه ګټه پورته کوو، نو ضروري ده چې د قران عظیم الشان د پارې، سورت او ایت د شمېرې ذکر وکړو، دغه راز که د احادیثو یادونه کوو نو مجبور یو د راوي، صحیح، ثقه احادیثو او همدارنګه د احادیثو د کتاب ذکر وکړو. استاد الفت د یوه دیني عالم په توګه ښشکه چې د دین له ډېرو لارښوونو واقف و، خو هغه څوک چې د استاد الفت دا اثر لولي هغوی د استاد په شان د اسلام دین څخه پوره واقف نه دي، نو چې که کوم ځای کې د ایت او حدیث ذکر کېږي د اوسني تحقیق له نظره په کار ده چې موخذ شوی حدیث د کتاب او راوي ذکر په کې هم راغلی وای چې لوستونکو ته یې ګټه نوره هم زیاته شوې وای. په دې اثر کې د ادب د کلمې د ریښې په هکله راغلي: ((ځینې وایي چې دا کلمه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

جاهلیت په زمانه او د اسلام په ابتداء کې نه وه، ځکه چې نه د هغه وخت په ادبي اثارو کې راغلې ده او نه په قران کې شته، بلکې لومړی ځل دا کلمه په نبوي حدیث (ادبنی ربی فاحسن تادیبی) کې ذکر شوې ده، (دا حدیث محدیثینو په دې الفاظو نه دی ذکر کړی) ځینې نور وايي دا کلمه د جاهلیت په زمانه کې هم وه او دا چې د هغه وخت په اشعارو او قران کریم کې نه شته، ددې دلیل نه شي کېدی چې دا کلمه په هغه وخت کې هډو موجوده نه وه.

دوی د خپلې مدعا د ثبوت لپاره دا دلیل راوړي چې کوم وخت دا کلمه په حدیث او د اصحابو یا تابعینو په اقوالو کې راغله او هېچا د مانا او مفهوم پوښتنه ونه کړه، معلومه شوه چې پخوا هم وه او ارتجالانه ده ویل شوې، وايي چې دا کلمه د حضرت علي(رض) په اقوالو کې هم ډېره راغلې ده او د جاهلیت په وخت کې هم د (اکثم) بن صیفي د بني تمیمو مشهور خطیب ذکر کړې ده.))[۱]

د تحقیق د اوسنیو اصولو له نظره کوم نبوي حدیث چې په لیکنه کې ذکر کېږي د هغه د اخځ منبع هم باید ورسره یاده شي.

په (ادبي بحثونه) کې خوارلس ببلا بېلې لیکنې راغلي، سره له دې چې ټولې د ادبیاتو په دایره کې شاملې لیکنې دي، خو بیا هم هره موضوع په جلا جلا ډول خېړل شوې ده. د تحقیق د اوسنیو اصولو له مخې په هره لیکنه کې چې له کوم ماخذ څخه ګټه پورته کېږي یا د لیکنې په لمنلیکونو کې او یا هم د لیکنې په پای کې هغه ماخذ ذکر کېږي، خو د استاد الفت په دې خوارلسو لیکنو کې نه په لمن لیک

[۱] ادبي بحثونه (۷) مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې او نه هم د لیکنې په پای کې د ماخذونو یادونه شوې ده. ددې یوه وجه شاید دا وي چې د استاد دا لیکنې تر تحقیقي هغو زیاتې تحلیلي دي، استاد یوه موضوع ټاکلې د هغې په اړه یې ژوره مطالعه کړې او بیا یې د هغې مطالعې نچوړ د هغې له استدلالونو سره یوځای د لوستونکو مخې ته ایښی دی. استاد الفت چې په دې اثر کې هره لیکنه کړې د هغې هدف او د هغې د موضوع د حقانیت ثابتول دي، دا داسې موضوعګانې نه دي چې نوي تحقیق ته اړتیا لري، بلکې ډېرې زیاتې ژورتیا او تحلیل ته ضرورت لري، د لوستونکو لپاره دا موضوع مهمه نه ده ګڼل شوې چې شعر څه وخت پیدا شوی او ادبیات څه شی دي؟ بلکې هدف دادی چې د ټاکل شوې موضوع ماهیت او ارزښت لوستونکي ته توضیح، تشریح او د هغوی قناعت حاصل کړي. د ماخذونو د نشتوالي یو بل علت شاید دا وي، استاد الفت چې د یو بل چا له فکر او محتوا څخه څه انتقالوي موخه یې داده چې موضوع پرې توضیح کړي، بله خبره دا ده چې دا محتوا دومره مشهوره او څرګنده وي چې چاته په کې د ماخذ پلټنې ضرورت او پوښتنه نه پیدا کېږي. وګورئ (شعر د خوشحال، حمید، شیدا او علیخان په نظر) لیکنو کې هم کوم شعرونه چې راغلي، کېدی شي ددې علت دا وي چې دا دومره مشهور شاعران دي چې هرڅوک یې له شعرونو سره اشنا دي او په تېره بیا ددې شاعرانو هغه شعرونه چې د شعر په باب یې ویلي دي. لکه د خوشال بابا دا شعر:

«لکـــه غشـــي لـــره بویـــه تیـــر انـــداز
هســـې شـــعر لـــره بویـــه ســـحر ســـاز
همېشـــــه د زړه پـــــه لاس تلـــــه د وزن

(c) ketabton.com: The Digital Library

زيـــات وكـــم لـــه وزنـــه يـــو تـــورى غمـــاز
پـــه تـــور اس د حقيقـــت نـــاوې ســـپره كـــا
پـــه ســـپين مـــخ پلـــو نيـــولى د مجـــاز
ســـل جلـــوې ســـل كرشـــمې ســـل مكېزونـــه
پـــه نظـــر كـــې يـــې ښـــكاره د ســـترګو نـــاز.))(۱)

د حميد بابا دا شعر:

((شعر نه دا خوناب د زخمي زړه دى
يا دستي وتلى دم د خولې د مړه دى
يا نغمه د نيم بسمل مرغه د خولې ده
يا مجنون تـه مـعمـا ښكلـې ليلى ده
يـا د ويـنو ابـاسيـــن وهلـى موج دى
يا له ښاره د حيرت وتلى فوج دى.))(۱)

همدارنګه د كاظم خان شيدا شعر:

((مضمون د شعر لكه پيكـــر دى
رنګين الفاظ يې رخت وز يور دى
ورتـه ضـرور دي دا دواړه څـــيزه
پيكر كه هر څو دلربا تر دى.))(۲)

دا ډول شعرونه په پښتو شاعرۍ كې ډېر مشهور دي چې نږدې هر پښتون شاعر ورسره اشنا دى، نو كه ماخذ ذكر هم نه شي او هغه هم

(۱) ادبي بحثونه، ۱۵-۱۶ مخونه.
(۱) ادبي بحثونه، ۱۹ مخ.
(۲) ادبي بحثونه، ۲۱ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تحليلي ليکنه کې ډېره نيمګړتيا نه ګڼل کېږي، خو که يو سوچه تحقيقي ليکنه کېږي، نو بيا ضرور ده چې ماخذونه په پوره او دقيق ډول وښودل شي.

لکه څنګه چې د مخه مو وويل د استاد الفت دا ليکنې زياتره دده د هغې مطالعې او استدلال او دده د خپل منطق زېږنده دي چې تر دې ليکنې د مخه دده په ذهن کې راټول شوي او په دې ليکنه کې يې د هغو له نچوړ څخه ګټه پورته کړې ده، کله چې د يوه مطلب مانا خلاصه کوو او يا هم د هغه شيره راباسو ممکنه نه بريښي چې هغه ماخذ دې کټ مټ هماغه شان ذکر شي ځکه دا محتويات په هغ ماخذ کې په همدې بڼه نه دي راغلي، البته د مانا اتفاق ورسره شته.

د تحقيق يو اصل دا هم دی چې د کتاب په باره کې د کتاب په پای کې يوه نسخه هم راځي، چې ليکوال په هغې کې هڅه کوي د هغو ټکو يادونه وکړي چې دی يې په ترسره کولو کې بريالی نه شو او د خپل کړي کار نتيجې ته اشاره کوي او کله کله دا غوښتنه هم کوي چې ما تر دې حده خپل کار ورسوه او هيله لرم چې نور يې په اينده کې د نويو منابعو د تعقيب له لارې پوره کړي، په ادبي بحثونه اثر کې د دې خبرې يادونه نه ده راغلې يانې کتاب له کومې نتيجې پای ته رسېدلی دی.

سربېره پر دې اکثره تحقيقي کتابونه په پای کې نښلونې، تعليقات او نوم ښودونه لري چې د کتاب د ځينو محتوياتو شرح هلته راځي، سخت لتونه هم په کې تشريح کېږي او د مهمو ځايونو، شخصيتونو او سيمو نومونه هم په کې ذکر کېږي، چې دا له

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوستونکي سره مرسته کوي، چې کتاب په هر اړخيز ډول مطالعه کړي. خو دا اثر دا ډول ځانګړتياوې نه لري او علت يې شايد دا وي چې دا اساساً تحقيقي اثر نه دی، بلکې يو تحليلي اثر دی او بل دا سې سخت الفاظ، لغت د ځايونو او شخصيتونو نومونه په کې نه دي راغلي چې هغه دې لا نورې شرحې او تفصيل ته اړتيا ولري، دا (ادبي بحثونه) دي او دا بحثونه تر هغه تعقيب شوي چې ليکوال باوري شوی چې د لوستونکي قناعت حاصل شوی، نو ځکه د تحقيق د هغو نويو معيارونو تطبيق ته اړتيا نه ليدل کېدله، زما په نظر (ادبي بحثونه) اثر په پښتو ادبياتو کې يو ډېر ګټور تحليلي اثر دی، نه تحقيقي، خو د تحقيق يو څه ځانګړتياوې هم په کې شته، نو له همدې کبله مورږ د منطق، تحليل او استدلال پر دا سې يو ارزښتمن کتاب د تحقيق ټول او سني معيارونه نه شو تطبيقولای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مومن خان او شیرینو کیسه

یوه تراژیکه حماسه

((حماسه په ادبي ډولونو کې ډېر لرغونی ډول دی. په حماسه کې تر تاریخي دورانه وړاندې زمانو وقایع راغلي وي او په حقیقت کې د لومړنیو زمانو ګزارش دی. حماسه په هغه دوران کې د یو ملت ارمانونه بیانوي چې تاریخ، اسطوره، خیال او حقیقت ټول په کې سره ګډ پرې.))

د دوکتور سیروس شمیسا په نظر ((حماسه قدیمترینه او مهمترینه ادبي نوع ده چې د قبل التاریخ زمانې تاریخ بیانوي.))

((ځنګه چې حماسې د ډېرو لرغونو او لومړنیو وختونو خاطرې دي، نو په دې حساب د شفاهي کیسو او نکلونو په شکل سینه په سینه رانقل شوي او تر هغې چې په یوه زماني مقطع کې یې څوک لیکلو ته پیدا شوي او لیکلي یې دي.))

(c) ketabton.com: The Digital Library

په حماسه کې معمولاً د یو قوم، قبیلې او یا شخص د مېړانې او تورې کیسې او جنګي کارنامې په حکایتي ډول بیانېږي. د حماسې یو شرط دادی چې پېښې په کې په داستاني ډول بیان شوي وي. حماسه کېدی شي منظومه او یا هم منثوره وي.

ادبپوهانو د حماسې د خصوصیاتو په لړ کې ځینې داسې خصوصیات په ګوته کړي چې هغه عام دي او د نړۍ د بېلابېلو ژبو په اکثرو حماسو کې دا خصوصیات موجود دي چې د حماسې عام خصوصیات ګڼل کېږي او بل د پښتو حماسې خصوصیات دي چې هم له نورو حماسو سره اړخ لګوي، خو ځینې یې داسې دي چې د نورو ژبو په حماسو کې نه شته او یوازې د پښتو حماسو ځانګړنې دي چې دا ډول ځانګړنې اکثره له پښتني کلتور، دود او دستور او ټولنیزو تعاملاتو سره تړلي دي. موږ به دلته د حماسې ځینو عامو او د پښتو حماسو خاصو ځانګړنو ته نغوته وکړو او بیا به د (مومن خان او شیرنو) حماسه د همدې خصوصیاتو په پام کې نیولو سره تحلیل کړو:

- هر حماسي اثر کې د جنګ، بهادرۍ، مېړانې، پهلوانۍ او شهسوارۍ کیسې راغلي دي.
- په حماسو کې د حیواناتو نقش ډېر ستر دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د حماسو اتلان معمولاً داسې کسان وي چې له هيولاوو او وحشتناکو حيواناتو سره مقابله کوي.
- په حماسه کې ياد شوي بوټي، ونې او مېوې زياتره جادويي او خارق العاده خصوصيات لري.
- د حماسو اتلان معمولاً فوق الطبيعي انسانان ښودل کېږي.
- د حماسو د اتلانو کارونه اکثره خارق العاده وي او د منطق په تله نه تلل کېږي.
- د حماسو اتلان د خپل ژوند په برخه کې له خپل يو ضد قهرمان سره مخامخېږي.
- د حماسو اتلان اکثره په يو خطرناک او اوږد سفر وځي.
- د حماسو قهرمانان ډېرې کارنامې ترسره کوي چې زياتره ملي او معنوي ارزښتونه لري.
- د حماسې اتل په يوه مهيجه صحنه کې له خپل اصلي دښمن سره جنګ کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د حماسو اتلان تن په تن جنګونو کې له بېلابېلو وسلو څخه کار اخلي لکه نېزه، خنجر، توره، غشي لينديۍ او نور...

- د جنګ په افزارو کې فرېب او غولونه شامل دي.

- په حماسو کې عينيت، ساده ګي، اقتدار او عظمت ليدل کېږي.

- ټولې حماسې عالي سبک لري او زاړه کلمات په کې راغلي وي، ماناوې يې جدي وي.

پښتو حماسې پر پورتنيو ځانګړنو سربېره د خپل کلتور خاص رنګ هم لري، د مرحوم محمد ابراهيم عطايي په نظر: ((په دې شفاهي داستانونو کې ټول برخوردونه په حقوقي لحاظ د قبيلې د قبول شوي حقوقي تعاملاتو تابع وي او واقعات که د تصادف له مخې هم پېښ شوي رنګ اخلي، نو د خپلې قبيلې حقوقي حريم د هغه حدود ټاکي.)) ((زمور حماسې د ننواتو، ننګې، پور، شرم، پړې، ساري، هډ او هډماتي کودونه د حماسې د واقعاتو د بيان په ترڅ کې په خپل ځای کې پداسې حال کې استعمالېږي چې زموږ د ټولنې د عنعني نظام څېره په کې له ورايه ښکاري.))

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوس غواړم د مومن خان او شیرنو کیسه د حماسې د همدغو معیارونو په رڼا کې وڅېړو ، لومړی به د دې کیسې لنډیز راوړم.

د مومن خان او شرینو کیسه د فولکور د یوې برخې په توګه موجوده وه ، د هغې له بېلا بېلو وریانتونو څخه یو وریانت یې محمد ګل نوري په خپل مشهور اثر (ملي هنداره) کې راوړی دی. دا اثر لومړی ځل (۱۳۱۸ل) کال په کابل کې چاپ شوی او تر هغه وروسته د بېلا بېلو سوداګرو له خوا څو ځله چاپ شوی دی، د دې کیسې لنډیز دادی:

دوه ورونه وو ، یو یې د قوم مشر و او اوه زامن یې درلودل، دې بل ورور یې زوی او لور نه درلودل د دواړو ورونو مابینې سره برابرې شوې، مشر ورور یې کشر ته وویل که ستا لور وزېږېده او زما زوی نو ستا لور به زما زوی ته راکوې او که ستا زوی وشو ، نو زه به مې لور ستا زوی ته درکوم، کشر وویل ښه. نهه میاشتې او نهه ساعته وروسته خدای کشر ته زوی ورکړ او مشر ته لور ورکړه. د کشر د زوی نوم مومن خان شو او د مشر د لور نوم شیرینو شوه. د دوی دواړو په کوچنیتوب کې مینه وه، څه موده پس دواړه ورونه مړه شول. د مشر ورور زامن یې په مشری جوړ نه شول، نو مومن خان ورته وویل مخکې مشري ستاسې وه خو اوس زه مشري غواړم. نیم ولس پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

مومن خان ودرېد ، فیصله په دې وشوه چې د نیم ولس مشر به مومن خان وي او د نیم به زبردست خان، (د مومن خان د تره مشر زوی). دې کې مومن خان خپلو تره زامنو ته د شرینو په باب جرګه ورولېږله چې تره یې ده ته ورکړې وه او دواړو په زړه کې پټه مینه لرله. خو زبردست خان وویل چې زه هېڅکله خپله خور نه درکوم، خو د جرګې په مخکې یې یو شرط پرې کېښود چې په دغه سپر دې دولس منه سپره یانې بتکې ماته راکړي، نو بیا یې ورکوم که نه وي هېڅ. مرکې قبوله کړه، مرکې مومن خان ته جریان تېر کړ نو مومن خان دا ناره وکړه:

راځئ راځئ چې سره ځونه

د شرینو ورور مې غواړي په بارونه

مومن خان وویل چې زه خو دومره بتکې نه لرم، زبردست خان ماسره زبردستي کوي، نو ښه ده چې وطن پرېږدم او هندوستان ته لاړ شم. دې کې شیرینو خبره شوه، نو زړه یې طاقت ونه کړ تور پړونی یې پر سر کړ او په یو تراټ راغله نو یې دا ناره پرې وکړه:

تا د سفر موزې په پښو کړې

د زېړو ګلو باغ په چا سپارې مینه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مومن خان په ځواب کې دا ناره پرې وکړه:

ما د سفر موزې په پښو کړې

د زېړو ګلو باغ پر خدای سپارم مینه

شیرینو ورته وویل چې ولې ځې؟ مومن خان وویل چې ستا ورونه دومره بتکې غوا ړي دا خو زه نه لرم، نو شیرینو ناره پرې وکړه:

د هندوستان ولور ته مه ځه

د شیرینو ولور دې ما واخله مینه

مومن خان په ځواب کې وویل:

د هندوستان ولور ته ځمه

د شیرینو ولور په خپل لاسو ګټمه

شیرینو فکر وکړ چې په دې نارو خو ونه ګرځېد راځه بله ناره پرې وکړه چې د پښتنو خوښه نه ده نو یې دا ناره پرې وکړه:

د هندوستان ولور ته مه ځه

د هندوستان جونې لولۍ بند به دې کړینه

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو مومن خان په ځواب کې دا ناره پرې وکړه:

د هندوستان ولور ته ځمه

د هندوستان جونې زما مندې غوندې دينه

که شيرينو هر څو مره فرياد وکړ خو مومن خان له سفره راونه ګرځېد نو دا ناره يې پرې وکړه:

مومنه ! ځه الله دې مل شه

دا شينکی خال او زلفې تا لره ساتمه

مومن خان نور خلک راوګرځېدل خو يوازې نږدې ملګری ريدي ګل خان ورسره لاړ. مومن خان ډېر ښايسته و کله چې هندوستان ته ورسېد ، نو د عسکرو د يو ټولي يو عسکر وليد او هغه بېخوده شو ، پر خپلې نېزې پرېوت او هغه يې له لړمانه ووته. نو ريدي ګل ورته بيا وويل چې نقاب وتړه.

پاچا د زخمي پوښتنه وکړه ، هغه ورته کيسه وکړه يې ويل چې هېڅ نه يم وهلی ، مګر زه خپل عشق په نېزه ووهلم. پاچا حکم وکړ چې دا ځوان پيدا کړئ ، مومن خان يې پيدا کړ او پاچا ته يې بوت ، د پاچا سترګې پرې ونښتې ، خوښ يې شو او څنګ کې يې کېناوه ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

خیال یې شو چې دی هم د پاچا زوی دی، مومن خان نه یې وپوښتل، هغه وویل د پلاني پاچا زوی یم، هلته مې خوا بده شوه، دلته راغلم، پاچا وویل ښه زه دې هم کاکا یم.

یوه ورځ مومن خان د پاچا پهلوانانو سره غېږه باسي او هغوی ځملوي، پاچا بیا هم په دې کار خوشالېږي. یو وخت دربار ته د بل پاچا خط راځي چې ججه یا باج راکړه، مومن خان ورته وویل چې باج به نه ورکوې، زه پښتون یم تا له باج څخه خلاصوم، دې وخت کې ځي په یوه زرګر خپل آس ته د سرو زرو نالونه جوړوي چې یوه ښځه پر اوښ سپره پرې پېښېږي او دا ناره کوي:

ځوانانو ننګ راباندې وکړئ

پلار مې مغل دی ما ښامار لره لېږینه

په دې کې یو ټوکي داسې ناره پرې وکړه:

مورې خو به ننګ درباندې وکړو

مېږه دې ناست دی په مجلس کې سور بربتونه

مومن خان له زرګر څخه پوښتنه وکړه چې دا څه ناره او څه نقل دی؟ هغه ویل هلته د غره پر سر یو ښامار دی، پاچا هره ورځ یوه ښځه

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو اوبښ په ډوډۍ بار ورلېږي او ښامار یې خوري. نن د پاچا د لور وار دی او د وزیر زوی د دې ښځې مېړه دی، مومن خان چې دا حال ولید، نو دې ښځې پسې د ښامار پر لور رهي شو.

په غره کې مومن خان او ښځه یو ځای وو، ښامار پر مومن خان حمله وکړه، هغه خپله توره ځان پورې ښښلولې وه، ښامار مومن خان په ستوني کې له پښو تېر کړ خو مره چې ښامار تېر اوه د هغه خوله او سینه یې څیرو له او په دې ډول ښامار مړ شو او مومن خان ژوندی تر ې راووت، د ښامار له سینې یې یوه توره تسمه وویسته او ښځې ته یې وویل که هر چا ویل چې ښامار ما وژلی، نو ته ورته ووایه چې ښامار هغه چا وژلی چې د ښامار د سینې توره تسمه ورسره ده.

دې کې د پاچا ښځې د خپلې لور احوال پسې یو سړی ولېږه، هغه چې هلته ولیدل د پاچا لور ژوندۍ او ښامار مړ دی، نو فکر یې وکړ چې راځه پاچا ته ووایه چې ښامار ما مړ کړی، نو خاص انعام به راکړي. د پاچا لور یې پر اوبښ سپره کړه او حرم سرای ته راغی. نو لور یې دا ناره پرې وکړه:

ښامار هغه سړي وژلی

چې په خپل جېب کې د ښامار نښه لرینه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاچا بیا مومن خان پسې خلک لېږي او هغه راغواړي ورته وايي چې ښامار تا وژلی، هغه وايي هو، دغه يې نښه ده. پاچا ورته وويل چې نيمه پاچاهي او لور مې ستا شوه، مومن خان وويل نه دې نيمه پاچاهي اخلم او نه دې لور، خو زما يو ناز واخلئ، پاچا وويل په غبرګو لېمو، مومن خان وويل چې د هغه پلاني پاچا نه به جحه نه اخلې، پاچا وويل هغه دې زما پهلوانان مات کړي، مومن خان وويل پهلوانان دې ماته راوله که زه يې مات کړم، نو جحه ورنه واخله او که مات يې نه کړم، نو مه يې اخله، پاچا وويل زما پهلوانانو کې څوک داسې نه وو چې ښامار يې وژلی و، تا مړ کړ، نو جحه، نيمه پاچاهي او لور مې در ببښلي دي.

مومن خان وويل چې نه پاچاهي کوم او نه ماينه کوم، زه ماينه لرم، پاچا وويل چې پاچاهي نه کوې نو دا لور به مې حتمي کوې، مومن خان ناچاره شو نو ورسره يې نکاح وتړله.

مومن خان د واده په شپه توره وکښله او د ځان او ښځې ترمنځ يې کېښودله او د پاچا لور ته يې وويل چې زما د زړه مينه شيرينو ده. که لاس او پښه دې راوړل په دې توره به دې غوټه پرې کړم. د پاچا لور ورته وويل چې زه صرف ستا په نوم يم همدغه فخر مې بس دی نور څه نه غواړم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څو موده وروسته مومن خان ته خبر راغلی و چې شیرینو یې ورکړې ده. مومن خان له هغه پاچا څخه رخصت واخیست چې ده اول لیدلی و، پاچا اوه غاترې په بتکو وربار کړې څو کسه نوکران یې ورسره کړل چې تر وطنه یې ورسوي. د پاچا لور (د مومن خان ماینه) هم له (نهه د برشو) نجونو سره ورپسې روانې شوې. مومن خان د زبردست خان کور ته نږدې شو، شپه وه، نورو ملګرو ته یې وویل تاسې دلته د بره شئ چې وګورم رښتیا یې شیرینو ورکړې ده، که یې ورکړې وه نو شیرینو او مېږه به یې غبرګ په توره ووهم مړه به یې کړم او که نه یې وه ورکړې، نو بېرته به دستي راشم. د شپې کور ته ورواوښته د شیرینو کټ د ورونو په منځ کې و، دی ورنږدې شو، شیرینو پرې راویښه شوه نو پر ورونو یې ناره وکړه:

ورونو د مرګ پر خوب ویده یې

په نیمه شپه مې غمازان ازارو ینه

ورونه یې راپاڅېدل، هر یو یوه یوه چاړه وواهه، مومن خان غږ نه کاوه، زبردست خان یوه چاړه په ځیګر کې وواهه ګوزار شو، نقاب یې له مخه ایسته کړ، شیرینو په دغه تاریکۍ کې وپېژنده نو یې ناره کړه:

ادې راکښته سه اور بل کړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مومن خان په وینو رنګ شو بالښتونه

د مومن خان مور ته یې احوال ورولېږه.

کله چې د مومن خان مور لیدو ته راغله نو دا ناره یې وکړه:

ما په خپل کور کول فالونه

چې مومن خان به د هندوستان راوړي شالونه

نو بیا شیرینو ناره وکړه:

د مومن عقل کوتاه و

پر نیمو شپو څوک د چا سرای لره ورځینه

بیا د زبردست خان مور ناره وکړه:

مومن مې دولس کاله تللی

پر دیارلسم کال چې راته اجل نیولی

دا وخت چې مومن خان زخمي و، نو پوښتنه یې ترې وکړه چې کوم تېپ دې ډېر خوږېږي نو یې ناره کړه:

مومن خان اووه چړې خوړلي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زبردست د چړې ډېر فرياد کوينه

زبردست چې کله پوه شو چې مومن خان دده له چړې مري، نو هغه چاړه يې په خپل ځيګر کې ووهله، سوړ پوړ واوښت، خلک پرې راټول شول، يو غم دوه غمه شول، زبردست وصيت وکړ چې زما جنازه تر دې دمخه يوسئ، او ما دمخه ښخ کړئ، ځکه چې ما ده سره ډېر ظلم کړی، مومن خان چې واورېدل چې زبردست خان ځان مړ کړ، نو ده وويل: زه مړ کېدلم نو ده ولې ځان مړ کړ؟ لږه شېبه وروسته يې ساه وختله.

د مومن خان جنازه لا خلاصه نه وه چې د پاچا لور له نورو نهه دېرش نجونو سره د مومن خان کور ته راورسېده له يوه بزګر څخه يې پوښتنه وکړه هغه په ځواب کې وويل:

پر نيلي سور راغی ښه ځوانه

مومن خان مړ دی په هوا ژاړي مرغينه

بزګر ورته ټول نقل وکړ هغې دا ناره وکړه:

يو دادې څه ويل بزګره !

غشی دې راکړ د ځيګر پر پېوستنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پاچا لور نورې نجونې رخصت کړې او وېې ویل چې زه به دلته د مومن خان د زیارت ملنګه یم.

کله چې یې د مومن خان جنازه وړله شیرینو وویل چې د مومن خان ارمان ختلی نه دی نو دده جنازه دې پېغلې یوسي، نو دې کې د پاچا لور هم تر جنازې لاندې شوه، کله چې یې مومن خان خاورو ته سپاره، نو د پاچا لور خدای ته سوال وکړ چې دا هم واخلي، نو د پاچا لور مړه شوه، دې وخت کې د مومن خان مور ناره کړه:

مومن په لوړه غونډۍ کېږدئ

چې خواره مور یې هر سحر زیارت کوینه

کله چې یې مومن خان ښخ کړ نو شیرینو دا وروستۍ ناره پرې وکړه:

ارمان ارمان لا خان مومنه

ارمان خو دادی خانه مړ وې مړ مې کړې په خپله

مومن خان یې په لوړه غونډۍ ښخ کړ، د پاچا لور او زبردست خان یې په هدیره کې ښخ کړل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوه شپه یو ښه سړي خوب ولید چې د پاچا لور په خپل قبر کې نه شته، کله چې خلکو قبر وسپړه، هلته نه وه د مومن خان په قبر کې وه، بیا یې د لارې په بله خوا کې ښخه کړه، څو موده وروسته د مومن خان او د پاچا د لور په قبر شنه نهالان راشنه شول.

دا و د مومن خان او شیرینو د داستان لنډیز.

اوس اوس د حماسې یاد شوي معیارونه هر معیار پر دې کیسه تطبیقوو.

په دې لیکنه کې د مومن خان د بهادرۍ، مېړانې او پهلوانۍ کیسه بیان شوې ده.

- د حیواناتو نقش په افسانو کې راغلی، لکه د پاچا لور اوښ او خپله د مومن خان د اس یادونه.
- په دې لیکنه کې مومن خان له ډېر خطرناک او وحشتناک ښامار سره مقابله کوي.
- سره له دې چې په حماسه کې د ځینو بوټو او مېوو د جادويي حالت ځرګندونه کېږي خو په دې کیسه کې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ضرورت د نشتوالي له مخې د بوټو چندان یادونه نه ده راغلې.

- په دې کیسه کې مومن خان له ښامار او ځینو پهلوانانو سره په جګړه کې د یوه مافوق الطبیعي انسان په توګه راڅرګند یږي.
- سره له دې چې د حماسې اتلان د خپل ژوند په برخه کې له خپل یو ضد قهرمان سره مخامخیږي، خو په دې کیسه کې مومن خان له داسې معادل متضاد قهرمان سره نه مخامخیږي، یوازې زبردست خان (دده خپل اخښی) څه ناڅه د یو ضمني مخالف قهرمان په توګه راڅرګندیږي او په پای کې په ناخبرۍ کې د مومن خان د مرګ سبب کیږي.
- مومن خان هم د حماسو د نورو اتلانو په شان په یوه اوږده او خطرناک سفر تللی او نږدې دولس کاله یې مسافري کړې او له سختو ستونزو او کامیابیو سره مخامخ شوی دی.
- مومن خان په دې کیسه کې داسې اخلاقي معیارونه او ارزښتونه قایموي چې هغه ډېر لوړ ملي او معنوي ارزښتونه ګڼل کیږي، لکه له شیرینو سره د وفا لوز، توره، میړانه، سپېڅلتیا او داسې نور ارزښتونه.
- د مومن خان او شیرینو په کیسه کې ډېرې مهمې صحنې شته خو تر ټولو هیجاني صحنه همغه د مومن خان د

(c) ketabton.com: The Digital Library

مـرګ د پېښـې جريـان دی چـې پـه نـا خبرۍ کـې دی ورسـره مخامخېږي او زبردست خان هم د خپلې غلطۍ د جبران پـه خاطر ځان وژني.

- په حماسه کې ځينې داسې پېښې رامنځته کېږي چې دروغ، چل، وفرېب کاري په کې وي، په دې کيسه کې هم هغه وخت چې مومن خان پـه هندوستان کې و لـه وطنه چې ورتـه کوم شخص راغی د شيرينو پـه بـاب يې ورتـه دروغ وويـل چې هغه يې ورکړې ده، همدا دروغ ددې سبب شول چې مومن خان له هندوستانه د کور پر لوري حرکت وکړ او په شپه کې ځان د شـيرينو کـور تـه رسـوي او بـالاخره دا کـار دده د مـرګ سـبب ګرځي.

- په دې کيسه کې هم د نورو حماسو د کيسو د اتلانو په شان ساده ګي، اقتدار او عظمت ليدل کېږي او مـومن خـان د صداقت او عينيت يو ښه سمبول ګڼل کېږي.

- د مومن خان کيسه هم د نورو حماسو په شان لـه ښـه او عـالي سـبک څخـه برخمنـه ده، د فـورم يـا شـکل لـه پلـوه دا داستان پښتو شفاهي داسـتان دی او يـو منثـور داسـتان دی، خوله په خوله له يو نسل څخه بل ته انتقال شوی او دا وريانت يې محمد ګل نوري نقل کړی دی.

البته په دې داستان کې ځای پرځای ځينې منظومې ناري راغلي چې داستان ته يې رنګيني ورکړې، سربېره پـر دې پـه دې کيسـه کې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

مومن خان او شیرینو د مینې کیسې د داستان غنايي برخه بډايه کړې ده، خو که په مجموعي ډول د مومن خان او شیرینو دا داستان تحلیل شي، نو په نتیجه کې ویلای شو چې دا داستان يو تراژيدي حماسه ده، خو مکمله تراژيدي ځکه نه ده چې د تراژيدۍ ټولې ځانګړنې نه لري، خو لکه دمخه چې مو وويل د حماسې اکثره او زیاتره ځانګړنې لري خو دا چې دا حماسه په پای کې په سختې تراژیدۍ، نهیلۍ او ناکامۍ پای ته رسېږي، نو د حماسې تراژید يکه خوا هم ورسره ملګرې شوې، د داستان وروستۍ برخه لکه د رستم او سهراب تراژيک داستان ته ورته ده چې پلار خپل زوی په ناخبرۍ کې له منځه وړي، دلته هم مومن خان د شیرینو د ناخبرۍ په وجه د هغې د ورونو په تېره د زبردست خان له خوا وژل کېږي او داستان په غم پای ته رسي، دا چې نور داستان د مومن خان له بهادرۍ، مېړانې، جنګونو او پهلوانۍ ډک دی، نو په دې وجه يې د حماسې زیات خصوصیات پوره کړي دي. د حماسې د عامو او خاصو ځانګړتیاوو په پام کې لرلو سره ویلای شو د مومن خان او شیرینو داستان یوه شفاهي منثوره تراژيکه حماسه ده چې د نړۍ له ځینو نورو مطرحو حماسو سره سیالي کولای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیو لیک

سرلیک **مخ**

سریزه.. ۱

په لرغوني پښتو ادب کې غزل.. ۳

په تذکرة الاولیا کې د لرغونتوب نښې.. ۷

((ځانځاني ښامار))د هر چا په خپل ځان کې.. ۱۴

تاریخ مرصع او څو نومیالۍ پښتنې بیبیانې.. ۲۵

د خوشال په یو غزل کې اخلاقي پندونه.. ۳۰

د خوشال په غزل کې بزم او رزم.. ۳۵

د خوشال په یوه قصیده کې پښتني ننګ... ۴۰

د غلو ډیوه... ۴۶

((ادبي بحثونه)) د تحقیق د اصولو له نظره... ۴۹

د مومن خان او شیرینو کیسه یوه تراژیکه حماسه... ۵۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تحریك یادښت

د افغانستان ملي تحریك د (۱۳۹۳ ل) کال په پیل کې له خپلو ګرانو هېوادوالو سره ژمنه کړې وه چې د دې کال په بهیر کې به (شل عنوانونه) بېلا بېل دیني، علمي، ادبي او ټولنیز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې کوي. ملـي تحریـك دا ژمنـه د یـاد کـال د کـب پـر (۲۸)مـه نېټـه پـوره او د یـوې پرتمینـې غونډې پـه تـرڅ کـې یـې شـل عنوانونـه علمـي اثـار هېوادوالـو تـه وړاندې کړل. ملي تحریك په یاده غونډه کې ژمنـه وکـړه چـې د (۱۳۹۴ ل) کال په بهیر کې به انشاء الله د خدای (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې کـوي. طبیعي خبره ده چې دا اسانه کار نه دی، ډېر زیات زیار او زحمت ته اړتیا لري، خو ملي تحریـك ټېنګ هوډ کړی چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملي کوي. دا اثر چې ستاسو په لاس کې دی د همدې (سل عنوانونـو) ژمنـه کـړو اثـارو له جملې څخه دی، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحریك هیلـه لـري چـې لـه دې اثـر څخـه بـه زمـوږ هېـوادوال پـه زړه پـورې ګټـه پورتـه کـړي. ملـي تحریـك لـه ټولـو هغـو لیکوالـو، ژبـاړونکو، سمونچارو، مـالي او معنـوي مرستندویانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثـارو د چـاپ پـه دې ټـول بهیـر کې یې یو بل سره مرسته او ملګرتیا کړې او دا فرهنګي بهیـر یـې بریـالی کړی، د زړه له کومې مننه کوي او کور وداني ورته وایي.

د هېواد د فرهنګ د ښېرازۍ په هیله

د افغانستان ملي تحریك فرهنګي څانګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننه او کور ودانی

د افغانستان ملي تحریک له هېواد پال او فرهنګپال شخصیت ښاغلي (حاجي محمد زمان لغماني) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر چاپ ته یې اوږه ورکړه. ملي تحریک ویاړي چې د علمي اثارو د چاپ لړۍ یې پیل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. موږ له ټولو درنو هېوادوالو څخه په خورا درنښت هیله کوو چې په خپل معنوي او مادي وس د کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

یو ځل بیا د دې اثر له لیکوال او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه کوو چې د دې اثر د لیکلو او چاپولو جوګه شول.

په فرهنګي مینه

د افغانستان ملي تحریک

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ارین یون لنډه پېژندنه

اصلي استوگنځی: ښېوه، ننگرهار

اوسنی استوگنځی: کابل

زوکړه: ۱۳۴۹ ل کال

زده کړه: امنه فدوي لېسه، کابل پوهنتون، پښتو څانگه، لیسانس او ماستري

دندې:

د امـــنه فـدوي لېـــسې ښوونکـــې، د امهات المـومنین پوهنـتون اسـتاده، په خـتیځو ولایـتونو کې د ملگرو ملتو په دفتر (یوناما) کې د ښځو د برخې مسوله، د ناهـید مجلې بنسټگره، د بېړنـۍ لويې جرگې، د اساسي قانون د لويې جرگې، د امن گډې جرگې، د سولې د مشورتي لويې جرگې، د دودییزې لويې جرگې، او د نورو مهمو جرگو غړې،په ولسي جـرگه کـې د ننگرهار د خلکو استازې (۱۵)مـه دوره، پـه ولسـې جرگه کې د ننگرهـار د خـلکو اسـتـازې (۱۶)مه دوره.

اثار:

- لنډیو ته یوه لنډه کتنه
- د وږمو بهیر ، ۱۳۷۷ل کال، چاپ.
- په ننگرهار کې فرهنگي ټولنې، ۱۳۹۳ل کال چاپ.
- ځانځاني ښامار د هر چا په خپل ځان کې (همدا اثر)

د افغانستان ملي تحریک

www.melitahrik.com

د خپرونو لړ: ۱۲۰

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library